

Centrale inkomens- en vermogensanalyse

Onlangs verscheen in *Beleggers Belangen* een artikel dat te weinig aandacht heeft gekregen. Ik doel op het artikel van Drs. P. J. M. Bauduin, werkzaam bij het Ministerie van Economische Zaken, waarin een voorstel wordt gedaan om tot een *Centrale inkomens- en vermogensanalyse* (CIVA) te komen 1).

Wat is dat voor een analyse? Drs. Bauduin noemt drie kenmerken: 1. de CIVA moet het verband aantonen tussen veranderingen in de inkomens- en vermogensverhoudingen en de belangrijkste macro-economische grootheden; 2. de CIVA moet de gevolgen bepalen van een inkomensbeleid; 3. de CIVA moet een duidelijk inzicht verschaffen in de invloed van de maatregelen ter bereiking van de sociaal-economische doeleinden op de inkomens- en vermogensverdeling. Het idee van de heer Bauduin komt dus in feite neer op het in kaart brengen van het gehele sociaal-economische gebeuren, niet alleen macro-economisch maar ook micro-economisch.

Wij zouden nu kunnen opmerken dat dit in grote lijnen reeds gebeurt. Tweemaal per jaar publiceert het Centraal Planbureau immers belangrijke economische prognoses: in het najaar de *Macro-Economische Verkenning* en in het voorjaar het *Centraal-Economisch Plan*. Drs. Bauduin wil echter meer. Het CPB dat in deze prognoses wel eens een zijpad wil bewandelen naar de micro-economie — en vooral naar de bedrijfstakken — is vnl. een macro-economisch instituut. Het besteedt weinig aandacht aan de micro-economische politiek en helemaal niet aan dat onderdeel van de micro-economische politiek waar het Drs. Bauduin om gaat: de optimalisering van de gezinseconomie. Dit mogen wij het CPB evenwel niet kwalijk nemen; ook de heer Bauduin doet dat niet. Drs. Bauduin beschrijft dat het CPB, met zijn centraal-economisch plan, is geboren uit de nood van de vooroorlogse crisisjaren. Het is duidelijk dat wij thans in een geheel andere situatie leven.

Drs. Bauduin is van mening dat er maar wat wordt aangeklungeld met de inkomensverdeling. Te hooi en te gras worden er ideeën over de inkomens- en vermogensverdeling gelanceerd, die velen zeer interessant vinden, maar waarvan niemand de consequenties doorziet. Bauduin stelt een aantal vragen waar nog niemand een gefundeerd antwoord op heeft gegeven: moeten de verschillen in arbeidsinkomsten bruto of netto worden gemeten?; in welke mate moet rekening

worden gehouden met pensioenaanspraken?; leidt inkomensnivellering tot schaarste van bepaalde beroepen?; ontstaat er kapitaalvlucht?; wat is de invloed van inkomensnivellering op werkgelegenheid, besparingen, investeringen enz.? Dit lijstje met vragen, dat gemakkelijk kan worden uitgebreid, toont voldoende aan dat er verkeerde beleidsbeslissingen kunnen worden genomen in het economisch-politieke vlak.

Uit de gesprekken die ik met de heer Bauduin heb gevoerd, is duidelijk geworden dat de CIVA eigenlijk gebaseerd moet zijn op een omvangrijk econometrisch model. Hoewel Bauduin zelf dat model niet zal construeren — hij is financieel specialist —, weet hij precies aan te geven welke factoren in dat model een rol zullen spelen.

Zoals reeds gezegd, streeft Bauduin naar een optimaal functionerende gezinseconomie. Thans functioneren de gezinseconomieën niet optimaal. Dit blijkt o.a. uit het feit dat velen overgaan tot het sparen-achteraf in plaats van -vooraf. Dit laatste is eigenlijk de reden waarom de aanzet tot de CIVA in een beleggersblad verscheen. *Beleggers Belangen* wilde namelijk de vraag beantwoordt zien of sparen nog zin heeft. Drs. Bauduin beantwoordt deze vraag met nee, maar ziet dat niet als een ideale situatie. Vandaar zijn pleidooi voor een CIVA, die een personele inkomensverdeling kan helpen verwezenlijken waarbij de gezinnen, economisch gezien, optimaal functioneren. De CIVA beteugelt de inflatie en er ontstaat een beleggersklimaat waarbij het niet meer zeker is dat sparen via schulden maken aantrekkelijker is dan sparen-vooraf, zo besluit Drs. Bauduin zijn artikel.

De uitwerking van de CIVA zal zeker problemen opleveren. Is Nederland bereid de benodigde statistische gegevens op tijd te leveren? De discussie over de openbaarheid van inkomens moet zijn afgerond en de econometrie moet in staat zijn een CIVA-model te construeren. Dit alles doet de vraag opkomen of Drs. Bauduin niet een erg ambitieus plan heeft ontwikkeld. Bauduin erkent dit laatste, maar gaat er terecht niet voor uit de weg. Ik ben benieuwd wat er over de CIVA in de nota over de inkomensverdeling zal staan, die de regering thans aan het voorbereiden is.

L. Hoffman

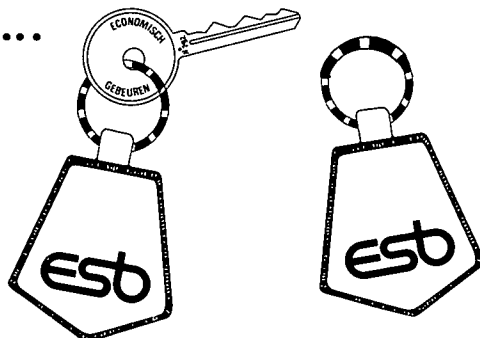
1) *Beleggers Belangen* van 14 en 21 juni jl.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Centrale inkomens- en vermogensanalyse	605
Column De middenstand als troetelkind, door Dr. A. Peper	607
<i>Prof. Dr. J. P. I. van der Wilde:</i> Het midden- en kleinbedrijf in het Centraal Economisch Plan	608
Mededelingen	611/622
<i>Drs. C. P. A. Bartels:</i> Het Peruaanse model van arbeidersparticipatie in de industriële onder- neming	612
Bedrijfseconomie De structuur van de organisatie, door Dr. G. R. Eyzenga	615
Geld- en kapitaalmarkt Geldmarktrente in het teken van de slang, door J. C. Pranger	620
Boekennieuws Prof. Dr. Joh. de Vries: De Coöperatieve Raiffeisen- en Boerenleen- banken in Nederland, door Drs. P. van Zuuren	622

Sleutelhangers...

krijgt U niet cadeau als u een
abonnement op **ESB** neemt.
Ook al is **ESB** de sleutel tot het
economisch gebeuren.

Wat U wel ontvangt is veel interessante
achtergrondinformatie. Iedere week weer artikelen,
columns en rubrieken door een keur van auteurs.

Voor abonnementen: tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 83,20 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 52
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f.2,50
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam,
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

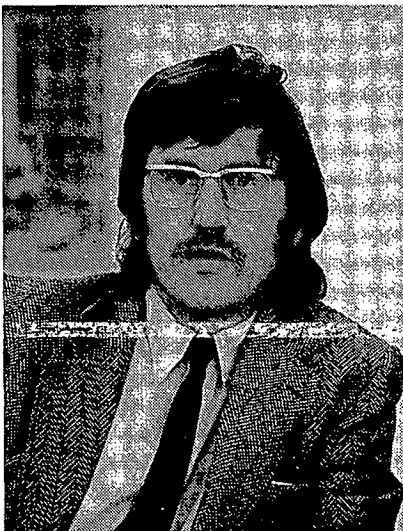
Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

De middenstand als troetelkind

Er gaat de laatste tijd bijna geen dag voorbij of een of andere publieke figuur put zich uit in liefdesbetuigingen in de richting van de middenstand. Politieke leiders en andere autoriteiten vertellen ons op gedragen toon dat de kleine zelfstandigen in midden- en kleinbedrijf het toch wel erg moeilijk hebben en dat nu kordaat moet worden opgetreden om in de structureel zwakke positie zo snel mogelijk verbetering te brengen. De „doorbraak” in de aandacht voor de middenstand kwam ten tijde van de oliecrisis (dat lijkt al weer heel lang geleden), toen de pomphouders en de horecasector — als sterkst getroffen sectoren — om forse steunmaatregelen vroegen. De pomphouders gingen zelfs zo ver de wet op de distributie te overtreden, mede omdat de regering zich onvoldoende rekenschap had gegeven van de invloed van het distributiebeleid van de omringende landen (grensstreken) op de effectuering van het eigen beleid.

Gelukkig voor de regering en het Nederlandse volk was de oliecrisis — zij het niet structureel, maar wel „conjunctureel” — snel afgelopen. De oliecrisis heeft zichtbaar gemaakt in welke moeilijke omstandigheden een deel van de middenstand verkeert. De middenstand lijkt daarmee aan politiek gewicht te hebben ge-

wonnen. Toch waren de problemen van de middenstand al lang bekend. Door schaalvergroting in de distributie- en produktiesector — gepaard gaande met een harde concurrentie — is op rigoureuze wijze huisgehouden in het midden- en kleinbedrijf. Tienduizenden kleine bedrijfjes zijn de afgelopen 10 à 15 jaar verdwenen; dat is de zgn. „koude sanering”, een woord dat aardig aangeeft hoe onvermijdelijk dit proces van sanering werd gezien.

In feite is er (nog) geen verandering gekomen in het maatschappelijke krachtenveld, dat verantwoordelijk is voor deze sanering. De omstandigheid dat nu zo ongeveer iedereen de middenstand als troetelkind heeft aangegeven, doet daaraan weinig af. De middenstand zou eerder uit deze ongespecificeerde liefdesverklaringen sombere conclusies moeten trekken. Want zij wijzen op het ontbreken van een visie op een structurele aanpak van de problemen van de middenstand.

Het komt mij voor dat zonder een duidelijk sterker ingrijpen van de overheid in de *totale* economie de positie van de middenstand niet verbeterd kan worden. Zonder deze stuwung zal de verwoestende werking

van de schaalvergroting — juist in deze sector, die in vele onderdelen nog zo „achter” loopt — verder gaan. Want het is natuurlijk een fictie te menen, dat grote bedrijven niet in staat zijn ook de distributie e.d. op de „kleine schaal” te verzorgen.

Interessant is in dit verband dat traditioneel de middenstanders voor het grootste deel politiek onderdak hebben gevonden bij de partijen die zowel de schaalvergroting als het behoud van het midden- en kleinbedrijf in hun vaandel hebben geschreven¹⁾. Een moeilijke combinatie! Concentratie en fusie hebben voorlopig sterkere papieren dan de zorgen van de middenstand, welke lippendienst men aan het laatste belang ook verleent. De machtspositie van de middenstand blijft, ondanks alle tam-tam erover bescheiden, mede omdat het hier om een heterogene economische en sociale categorie gaat. Het is niet overal kommer en kwel in die sector. Zonder een geprofileerde visie op de toekomstige economische structuur van onze samenleving — en dus de positie van de middenstand daarin — valt niet te verwachten dat er wèzenlijk veel zal veranderen in de positie van de kleine zelfstandigen. Het blijft morrelen in én aan de marge.

(I.M.)

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL ROTTERDAM B.V.

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Rochussenstraat 223, Rotterdam 3003
Tel. (070) 76 11 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

1) Over de politieke voorkeuren van middenstanders, zie J. W. Poppen, De „middenstanders” als politieke groepering, *Kroniek van het ambacht/klein- en middenbedrijf*, jrg. 28, nrs. 2 - 3 maart/juni 1974, blz. 196 e.v. Dit is een artikel in een speciaal sociaal-wetenschappelijk nummer van dit tijdschrift over de problematiek van de middenstand. Voor wie zich hierin wil verdiepen, kan de lezing van dit nummer sterk worden aangevolen.

Het midden- en kleinbedrijf in het Centraal Economisch Plan

PROF. DR. J. P. I. VAN DER WILDE

Aan het midden- en kleinbedrijf wordt in het Centraal Economisch Plan nauwelijks aandacht besteed. Prof. Dr. J. P. I. van der Wilde, secretaris van de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf, behandelt daarom in dit artikel de relaties tussen het midden- en kleinbedrijf en het Centraal Economisch Plan. Hij is van mening dat dit Plan meer gegevens over deze bedrijfstak moet bevatten om een doeltreffender sociaal-economisch beleid te kunnen voeren. Hij pleit daarom voor het publiceren van de cijfers, die het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf jaarlijks opstelt, als bijlage bij het Centraal Economisch Plan. Deze objectieve cijfers zullen dan meer dan tot nu toe kunnen worden gebruikt als uitgangspunt van het te voeren beleid en zullen dan niet worden beschouwd als een maximumpositie waarop moet worden afgedongen. Prof. Van der Wilde komt tot deze stelling nadat hij in zijn artikel achtereenvolgens behandelt: 1. het begrip midden- en kleinbedrijf; 2. de opzet van het Centraal Economisch Plan; 3. de relaties tussen het midden- en kleinbedrijf en het Centraal Economisch Plan.

Inleiding

De vraag te schrijven over het midden- en kleinbedrijf (MKB) in het Centraal Economisch Plan (CEP) kwam mij in eerste instantie wat vreemd voor. Mijn reactie was, het midden- en kleinbedrijf komt in het Plan nergens voor. Dit jaar is dat zelfs nog moeilijker dan anders omdat het bedrijfstakkenbeeld soberder is gehouden dan in de laatste jaren te doen gebruikelijk was. Het midden- en kleinbedrijf uit het Plan halen door de ontwikkelingen in de bedrijfssectoren waarin het overwegend voorkomt te sommeren is daardoor ook niet mogelijk. Wat is er dan verder nog te schrijven?

Toch heb ik het verzoek geaccepteerd. Bij nader inzien leek dat zinvol *juist omdat* de term midden- en kleinbedrijf in het hele Plan niet gebruikt wordt. Het is belangrijk na te gaan hoe dat komt. Ik ga dus niet in de eerste plaats in op het midden- en kleinbedrijf in het CEP voor dit jaar, maar op de algemene vraag naar de relaties midden- en kleinbedrijf/CEP.

Blijkbaar is er verschil tussen de conceptie waarvan bij de samenstelling van het Plan wordt uitgegaan en de geijkte organisatorische opstelling in het bedrijfsleven. In de SER

en in de Stichting van de Arbeid, zijn behalve de centrale werknemersorganisaties, de werkgevers, de ondernemersorganisaties in het midden- en kleinbedrijf en de boeren en tuinders vertegenwoordigd. Daarvan gaat de suggestie uit dat deze vertegenwoordigers onderling verschillende sociaal-economische belangen representeren. Het niet voorkomen van het midden- en kleinbedrijf in het CEP suggereert ten aanzien van dat deel van het bedrijfsleven het tegendeel. Daarvoor moet een oorzaak aangegeven kunnen worden. Waarom komt het midden- en kleinbedrijf niet in het Plan voor? Omdat het geen groep is met een eigen sociaal-economisch gezicht? Of omdat de groep economisch niet consistent is? Het laatste lijkt waarschijnlijker dan het eerste. De mogelijkheid dat er een groep zou kunnen zijn met een eigen plaats in deze maatschappij met divergerende economische belangen fascineert in ieder geval voldoende om het punt nader te onderzoeken.

Ik heb het onderwerp als volgt gestructureerd. Eerst zal het begrip midden- en kleinbedrijf behandeld worden, vervolgens de opzet van het CEP, daarna zullen MKB en CEP met elkaar in verband worden gebracht. Uit deze confrontatie zal dan moeten blijken welke verbanden tussen het Plan en het MKB bestaan. Tenslotte zal worden nagegaan of het wenselijk is veranderingen in de huidige stand van zaken aan te brengen.

Het begrip midden- en kleinbedrijf

De term midden- en kleinbedrijf is in de jaren 50 in gebruik gekomen ter vervanging van het voor die tijd gebruikelijke begrip middenstand. Deze vervanging is nooit voor de volle 100% gelukt. Met name buiten de kring van het midden- en kleinbedrijf bleven velen van de middenstand spreken. De laatste tijd komt het voor dat — om redenen van publiciteit — ook in kringen van het midden- en kleinbedrijf over „middenstand” wordt gesproken.

Uit dit woordgebruik volgt een zekere spanning tussen wat in kringen van het midden- en kleinbedrijf wordt gewenst en de sociaal-economische werkelijkheid. Midden- en kleinbedrijf en middenstand zijn twee kanten van een argument, een pleidooi enerzijds voor de erkenning van de economische volwassenheid van de ondernemingen behorend tot het midden- en kleinbedrijf en anderzijds voor de kwalificatie van de ondernemers die deze ondernemingen leiden als mensen behorend tot een afzonderlijke maatschappelijke groepering. Het een sluit het ander overigens niet uit. Het is mogelijk dat de ondernemingen in het midden- en kleinbedrijf economisch aan alle te stellen eisen voldoen en dat de ondernemers — en wellicht ook de werknemers — in die ondernemingen toch behoren tot een maatschappelijke groep met een eigen gezicht.

Het begrip middenstand is zoals uit het bovenstaande volgt ouder en zal daarom eerst aandacht krijgen. Er zijn veel pogingen gedaan een definitie van de middenstand te

geven. Een in de jaren dertig nog gebruikelijke benadering was bijvoorbeeld te spreken van degenen, die zich door de combinatie van enig kapitaal en de inbreng van hun eigen arbeid boven de arbeidende stand (het proletariaat) wisten te verheffen. Middenstanders hadden blijkens de in deze omschrijving naar voren komende opvatting in de strijd om lotsverbetering door eigen initiatieven aan de invloed van het groot-kapitaal weten te ontkomen. Zij werden niet uitgebuit. In zeker opzicht konden zij als voorbeeld worden gesteld. Het waren zelfbewuste mensen met een duidelijke kijk op de taak, die zij in de samenleving hadden te volbrengen. Zij waren spaarzaam, gingen doelbewust te werk en blonken uit door vakmanschap en dienstbetoon.

Om verwarring te voorkomen moest onderscheid worden gemaakt tussen de sociologische en de economische middenstand. Tot de sociologische middenstand behoorden ambtenaren, onderwijzers enz.; tot de economische middenstand de vrije beroepen en de economische middenstand in engere zin. Deze werd door Van Muiswinkel in het *Handboek voor de Middenstand* (1937) omschreven als de dragers van het ondernemersrisico in handel, nijverheid en verkeer.

De omschrijvingen van het midden- en kleinbedrijf zijn wat meer uitgewerkt. Zo wordt in een rapport van de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf 1) gesproken over de ondernemer in het midden- en kleinbedrijf als *de man die zelfstandig en beroepshalve betrekkelijk geringe hoeveelheden produktiemiddelen, waarover hij beschikingsmacht heeft, combineert in een deelmarkt van beperkte omvang*. Deze ondernemers komen niet in alle bedrijfstakken in even grote aantallen voor. De verhouding klein- en middenbedrijf verschilt van branche tot branche en van sector tot sector. 2)

De grootste ondernemingen komen voor in de industrie, de landbouw neemt een eigen plaats in. Daarom is — in de Nederlandse benadering — de beperking van Van Muiswinkel tot handel, nijverheid en verkeer in principe gebleven. Het is een beperking om praktische (organisatorische) redenen. In de regel wordt thans gesproken over het midden- en kleinbedrijf als de midden- en kleinondernemingen in de detailhandel, in het vervoer, het horecabedrijf, de ambachtelijke ondernemingen en die in de kleine nijverheid.

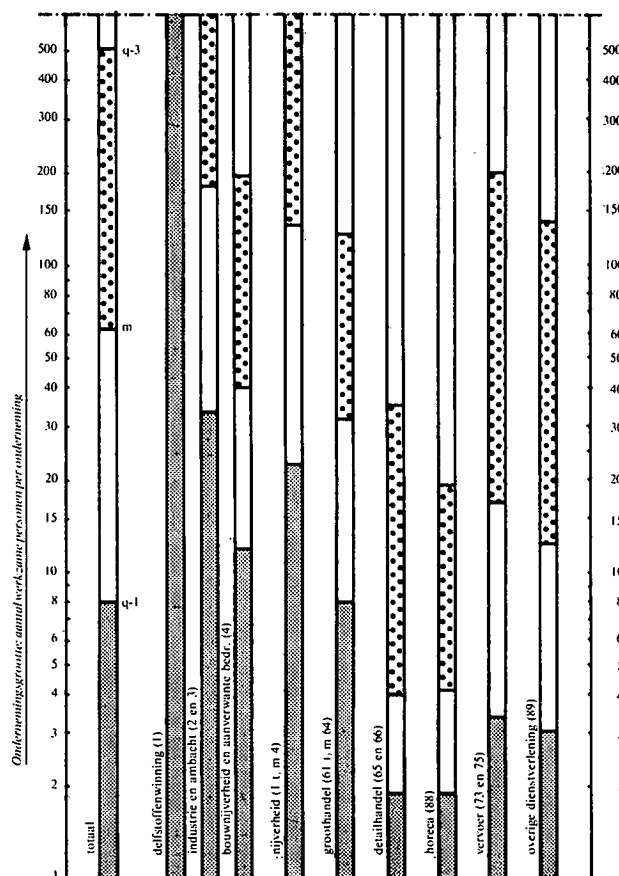
Om het begrip ook voor de statistiek hanteerbaar te maken worden tenslotte grootte-criteria aangelegd door te kijken naar het aantal werknemers, het geïnvesteerd kapitaal, omzetten e.d. Het meest gebruikelijk zijn grootte-criteria ontleend aan de werkgelegenheid. Gehanteerde grenzen zijn bijvoorbeeld 10, 25, 50 en 100 werknemers. Een blik op de grafiek maakt duidelijk waarom in de kleine nijverheid sneller aan een grens van 100 werknemers wordt gedacht — en zelfs voor het middenbedrijf aan 500 werknemers — dan in andere sectoren van het bedrijfsleven; de modale onderneming in de detailhandel bijvoorbeeld is veel kleiner dan die in de nijverheid.

Gediscussieerd kan worden over de verdere uitbreiding van het begrip de groothandel, het agrarisch bedrijf, de vrije beroepen enz. Uiteindelijk is dat een kwestie van kiezen, waarbij het doel, waarvoor het begrip gehanteerd moet worden, de doorslag geeft. Een duidelijk voorbeeld hiervan is de omschrijving in de Wet houdende nadere regeling van het accountantswezen. In die wet wordt het werkteerren van de accountant-administratieconsulent omschreven. Dit werkteerren strekt zich ook uit tot de landbouw en aanverwante bedrijven, stichtingen, verenigingen en andere instellingen, en vrije beroepen. In het algemeen tot alle ondernemingen, instellingen enz. die „uit hoofde van hun aard, omvang en structuur niet of slechts in beperkte mate in staat zijn voor een doeltreffende administratie noodzakelijke werkzaamheden door eigen functionarissen naar behoren te doen verrichten” 3).

Het Centraal Economisch Plan

Past het nu ook binnen de doelstelling van het Centraal

Procentuele verdeling van het aantal werkzame personen naar ondernemingsgrootte, 1963 (eerste kwartiel, mediaan, derde kwartiel)

Bron en codering: CBS, *Bedrijfstelling 1963*.

Economisch Plan (CEP) het midden- en kleinbedrijf te omschrijven en zo ja, hoe moet die omschrijving dan zijn?

Het CEP is blijkens de wet 4) een „evenwichtig samenstel van schattingen en richtlijnen met betrekking tot de Nederlandse volkshuishouding”. Het wordt „op gestelde tijden ten behoeve van de coördinatie van het regeringsbeleid op economisch, sociaal en financieel gebied door de regering vastgesteld”. Het omvat onder meer „verzamelingen van cijfers betrekking hebbende op de toekomstige grootte van de voortbrenging in de ruimste zin, op de toekomstige hoogte en ontwikkeling van het prijsniveau, van het nationale inkomen en zijn componenten, op de besteding van dat inkomen en op alle verdere grootheden, die voor een goede coördinatie van het economisch, sociaal en financieel beleid van belang zijn!”

Het is niet aan te nemen dat in deze opzet geen aandacht voor het midden- en kleinbedrijf past. De vraag is alleen hoe dat gerealiseerd kan worden.

1) *Rapport samenwerkingsvormen*, RMK, 's-Gravenhage, 1969; no. 3 blz. 10.

2) Zie bijgevoegde grafiek. Bij de samenstelling van de grafiek is uitgegaan van de gegevens van de bedrijfstelling van 1963, omdat geen nieuwer materiaal beschikbaar is dat een representatief beeld van de verdeling naar grootte-classes geeft.

3) Commissie Brands I, uitgave Staatsdrukkerij 1964, blz. 7. Naar behoren dient in dit verband te worden uitgelegd in de zin van een zodanige functiescheiding binnen de ondernemingen dat de organisatie in opzet zelfcontrolerend is.

4) Wet van 21 april 1947 houdende de voorbereiding en vaststelling van een Centraal Economisch Plan.

Alle bankzaken
70 vestigingen
in Nederland
Affiliatie te New York

(I.M.)

Het Plan verschijnt jaarlijks en heeft betrekking op de Nederlandse volkshuishouding en de relaties die bepalend zijn voor de gang van zaken in die huishouding. Het zoeklicht richt zich daarbij vooral op de factoren die deze gang van zaken in het algemeen bepalen. In 1966 werd voor het eerst naast de gebruikelijke jaarlijkse publikatie van het Plan en de in het najaar verschijnende Macro Economische Verkenning een voorwaardelijke prognose gepubliceerd van de ontwikkelingsmogelijkheden voor de Nederlandse economie op middellange termijn. Daarin wordt tevens grote aandacht gegeven aan de ontwikkeling van de afzonderlijke sectoren en bedrijfstakken.

Daarin lezen we 5): „Tot nu toe zijn voor 5 sectoren of bedrijfstakken commissies ingesteld, te weten voor de papierindustrie, de metaalverwerkende industrie, de textiel-, schoeisel- en kledingindustrie, de chemische nijverheid en de voedingsmiddelenindustrie, die samen reeds 60% van de industriële produktie voor hun rekening nemen”. Vermeld wordt voorts de commissie „Bouwplanning” en in te stellen commissies voor verkeer en vervoer en voor de landbouw. Verder wordt gesteld dat: „Het ligt in de bedoeling de commissiestructuur verder uit te breiden totdat alle belangrijke sectoren in het overleg zijn betrokken. Voorts wordt overwogen commissies in te stellen voor bepaalde structurele vraagstukken, welke niet aan één sector van het bedrijfsleven zijn gebonden maar een algemeen karakter hebben”. Het midden- en kleinbedrijf moet — vroeger of later — in dit kader een plaats krijgen. Wat voor de lange termijn wordt gedaan is voorts tevens van belang voor het kortetermijnwerk.

Bij dit alles moet er wel op worden gelet dat de economische, sociale en financiële ontwikkeling van het midden- en kleinbedrijf niet in alle sectoren, die tot het midden- en kleinbedrijf worden gerekend, op dezelfde manier verloopt. Bedacht moet worden dat het midden- en kleinbedrijf betrekking heeft op een manier van ondernemen en dat deze manier van ondernemen de ontwikkeling van de sectoren waarin deze hoofdzakelijk voorkomt niet uitsluitend bepaalt. Voor de volkshuishouding is de efficiënte en doelgerichte vervulling van de door de arbeidsverdeling binnen de volkshuishouding te onderscheiden functies een onderwerp dat in de eerste plaats de aandacht moet hebben. Daarom zullen eerder de detailhandel, het ambacht, het vervoer en het horecabedrijf de aandacht krijgen dan het midden- en kleinbedrijf als geheel.

Het ligt het meest voor de hand dat bij een bedrijfstaks- en sectorgewijze benadering een verschil in de ontwikkeling van grote, middelgrote en kleine ondernemingen tot uitdrukking wordt gebracht. In hoeverre dat mogelijk is, hangt af van het statistisch grondmateriaal en van de overige berichtgeving.

De wens op dit terrein verder te komen dient voorts mede te worden bekeken in het licht van het overigens bestaande instrumentarium ten behoeve van het midden- en kleinbedrijf.

De rol van het CBS en het EIM

De verzorging van de algemene statistieken ten behoeve van het beleid dient in principe in handen van het CBS te zijn. Het hangt dan af van de beschikbaarheid, de betrouwbaarheid, objectiviteit en vergelijkbaarheid van deze cijfers, gegarandeerd door het CBS, hoever het CPB daarmee kan gaan werken. Een kernmoeilijkheid is daarbij nog steeds dat het in 1952 ontworpen plan voor een middenstandsstatistiek niet alleen nog slechts ten dele is gerealiseerd, maar ook dat de daarin voorkomende periodiek verschijnende statistieken, waaronder bijv. de algemene bedrijfstellingen, niet binnen de voorziene tijdschemata beschikbaar komen. Zo zal bijvoorbeeld de algemene Bedrijfstelling die in 1973 weer gehouden had moeten worden, — als gevolg van omstandigheden, waarop hier niet wordt ingegaan — niet voor 1977 plaatsvinden. De consequentie daarvan is onder meer dat om cijfers voor het midden- en kleinbedrijf te krijgen gewerkt moet worden met het grondmateriaal uit de Bedrijfstelling van 1963 jaarlijks gemuteerd aan de hand van gegevens uit andere bronnen (CRK, DETAM enz.).

Omdat het CPB nog niet zo ver is, „vertaalt” het EIM jaarlijks de uitkomsten van het CEP voor de vier voornaamste sectoren van het midden- en kleinbedrijf (detailhandel totaal en gesplitst in voedings- en genotmiddelen en duurzame en overige consumptiegoederen, ambachten totaal en gesplitst in bouwnijverheid, metaalambachten, dienstverlenende ambachten en overige, horeca en vervoer).

Deze omrekening geschiedt op basis van een (statistisch) relatiepatroon waarmee voldoende ervaring is verkregen en op extra-informatie van berichtgevers uit de betrokken bedrijfstakken. Bij het materiaal worden in de regel tevens varianten aangeboden in de vorm van omrekeningstabellen voor het effect van bijvoorbeeld een bruto-marge-aanpassing van 1%, een autonome verhoging van de lonen van 1% en een verhoging van het consumptieprijspeil van 1%.

Op deze wijze wordt voor het midden- en kleinbedrijf een redelijk verantwoord beeld verkregen, dat toepassing zou kunnen vinden op dezelfde wijze als de cijfers uit het CEP. Toch treedt bij dat gebruik een moeilijkheid op. De andere drie partners in het overleg — de grootwerkgevers, boeren en tuinders en de werknemers — kunnen de cijfers uit het CEP direct toepassen zonder dat voor hen aanpassing nodig is. De vertaling van het MKB-materiaal komt later. Bovendien blijkt deze minder gezag te hebben. Dat komt omdat het Plan een regeringsstuk is en de cijfers van het EIM over het midden- en kleinbedrijf niet.

De cijfers en de institutionele vormgeving

Het Centraal Economisch Plan wordt door de regering vastgesteld. De cijfers van het Plan vormen het uitgangspunt voor het te voeren sociaal-economisch beleid. De cijfers van het midden- en kleinbedrijf verschijnen later en — ondanks het feit dat de minister (staatssecretaris) van Economische Zaken medeverantwoordelijkheid voor de cijfers draagt — hebben zij het image van groepscijfers. Zij worden gezien als een presentatie van een belangengroep en als een inbreng in het overleg over het te voeren beleid. In plaats van te worden behandeld als een basisstuk dat uitgangspunt voor het beleid zou moeten zijn, krijgt het daardoor veelal de plaats van een maximumpositie, waarop afgedongen moet worden.

De consequenties hiervan zijn niet gering. 1974 geeft een goed voorbeeld wat de gevolgen zijn. In dit jaar waarin door de werknemers gestreefd wordt naar meer dan een nulpositie wat het inkomen betreft, worden voor de ondernemers in het midden- en kleinbedrijf waarden gevonden,

5) Blz. 3.

Kerngegevens midden- en kleinbedrijf 1972 - 1974

Omschrijving	Detailhandel									Ambachten									Horeca totaal	Vervoer totaal	Midden- en kleinbedrijf totaal												
	totaal			in voedings- en genotmiddelen			in duurzame en ov. cons. goed.			totaal			bouwrijverheid			metaal-ambachten						dienstverl. ambachten			overige ambachten								
	1972	1973	1974	1972	1973	1974	1972	1973	1974	1972	1973	1974	1972	1973	1974	1972	1973	1974	1972	1973	1974	1972	1973	1974	1972	1973	1974						
mutaties t.o.v. voorafgaand jaar in % a)																																	
Omzet:																																	
waarde	10	10	12	7,5	10,5	10,5	12	9	13,5	12	8,5	10,5	13,5	12	11	11	5	10,5	10	10	11,5	8,5	8,5	10,5	6,5	4,5	12	10	12,5	12	11,5	9	11,5
prijs	6	7,5	9,5	6	7,5	8	6	7,5	11	9,5	7,5	12,5	11	10	12,5	7,5	5	13,5	10,5	10,5	12,5	8,5	7,5	10	6,5	7,5	10	5,5	7,5	10	7,5	7,5	11
volumen	4	2	2,5	1	3	2,5	6	1,5	2,5	2,5	1	-2	2	2	-1,5	3,5	0	-2,5	-0,5	-0,5	-1	0	1	0,5	0	-3,5	2	4,5	4,5	2	3,5	1,5	0,5
Brutomarge:																																	
waarde	11,5	8,5	9,5	8	6,5	9,5	13,5	10	9,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Arbeidsvolume:																																	
zelfstandigen	-2,5	-2,5	-2,5	-4,5	-4,5	-4,5	-1	-1	-1	-2,5	-2	-2	-2	-2	-2	-1,5	-1	-1,5	1	0	-1	-7	-5	-5	0,5	0	0	-3	-3	-3	-2	-2	-2
werknemers	2,5	1	1	0,5	1,5	1	3	0,5	1	-2	-1	-2,5	-3	1	-2	1,5	-2	-3	-5	-1	-2	-2	-2	-2	-1,5	-2,5	1	1,5	1	-1	-1	0	-1,5
totaal	0	-1	-1	-2,5	-2	-2	1,5	0	0,5	-2	-1	-2,5	-2,5	0,5	-2	1	-2	-3	-3	-0,5	-1,5	-3,5	-3	-3	0	-1	0,5	0	-0,5	-1,5	-1	-1	-1,5
Loonkosten:																																	
waarde	16,5	16,5	24	13,5	16	27,5	18,5	16,5	22	9,5	14	12,5	9	15,5	13	12,5	13	12	9	12,5	13,5	10,5	11,5	12	9,5	10	13,5	13,5	16,5	12,5	11	14,5	15
prijs b)	14	15,5	23	13	14,5	26	15	15,5	21	12	15	15	12	14,5	15	11	15	15	14	13,5	15,5	12,5	13,5	14	11	12,5	12,5	12	15,5	13,5	12	14,5	16,5
volumen	2,5	1	1	0,5	1,5	1	3	0,5	1	-2	-1	-2,5	-3	1	-2	1,5	-2	-3	-5	-1	-2	-2	-2	-2	-1,5	-2,5	1	1,5	1	-1	-1	0	-1,5
Overige bedrijfskosten:																																	
waarde	10,5	11,5	11	8	10,5	11	12	12,5	10,5	10,5	8	11,5	14	12	11,5	10,5	4	11	9,5	12	13	8	9	11,5	6	4	10,5	9,5	14,5	16	10	9,5	12
prijs c)	7,5	10	9	7	8,5	9,5	7,5	11	9	8,5	8	13,5	12	10	13,5	7	6	14	10	11,5	12,5	8	8	11	6	7,5	9,5	7,5	12	15	7	8,5	11
volumen	3	1,5	1,5	1	2	1,5	4	1	1,5	2	0	-2	2	2	-2	3,5	-2	-3	-0,5	0,5	0,5	0	1	0,5	0	-3,5	1	2,5	2,5	1	2,5	0,5	1
Overig inkomen d):																																	
totaal-waarde	9	-1,5	-6	4	-4,5	-8	12,5	0,5	-5,5	16	2	2	20	5	1	13	-8	-3	11	7,5	9,5	7	4	5	-2	-18,5	13,5	6	-3	-3,5	11,5	-0,5	-1,5
per zelfst.-waarde	12	1	-4	9	-0,5	-3,5	13,5	1	-4,5	18,5	4	4,5	22	7	3	14,5	-7	-1,5	10	7,5	10,5	14	9	10	-1,5	-18,5	13,5	9	-0	-0,5	13,5	1,5	0,5

Bron: Raming EIM

- a) Afgerond op 0,5%.
- b) In casu de loonsom per werknemer (incl. sociale lasten).
- c) Verhoging indirecte belastingen, met name de BTW, is als prijsmutatie beschouwd.
- d) Dit is in grote lijnen vergelijkbaar met de (fiscale) nettowinst waaronder zijn begrepen: het ondernemersloon, het loon van medewerkende gezinsleden, rente over geïnvesteerd eigen vermogen en economisch resultaat.

die bijvoorbeeld voor de detailhandel inclusief inflatie 6) tussen -13 en -16 liggen, voor het ambacht tussen -7,5 en -4,5, voor het horecabedrijf tussen +1,5 en +4,5 en voor het vervoer tussen -9,5 en -12,5. Deze benadering is de best mogelijke. De cijfers gaven in de politiek aanleiding tot het stellen van vragen, tot interpellieren en het indienen van moties. De ondernemersorganisaties laten zich uiteraard ook niet onbetuigd. Staatssecretaris Hazekamp werd daardoor gedwongen zich te weer te stellen. In het debat in eerste instantie werd ook de kwaliteit van de cijfers betrokken.

Deze gang van zaken is te betreuren. Het overleg en — zo nodig — het gevecht dient niet gevoerd te worden over de juiste cijfers, maar over het aan de hand van de cijfers te voeren beleid. De grote vraag is dan ook hoe dat bewerkstelligd kan worden. Daarover heb ik lang nagedacht. Overigens tot op heden zonder vooroverleg met betrokkenen zou ik het volgende in overweging willen geven.

Er bestaat een goed contact tussen het EIM, het Centraal Planbureau en het CBS. De cijfers die het EIM ter tafel brengt worden ook in nauw overleg met het CPB en het CBS vastgesteld. Ligt het nu niet voor de hand dat het resultaat van dat overleg als bijlage van het CEP wordt gepubliceerd en zo tot een integrerend onderdeel van het CEP wordt gemaakt?

Voor de staatssecretaris is dat een heel goede oplossing. Hij hoeft dan niet meer op het mes met de organisaties. In het kabinet heeft hij het ook gemakkelijker, want de cijfers voor het door hem te voeren integratiebeleid liggen dan tegelijk met de andere cijfers op tafel.

Voor het CEP kan de voorgestelde oplossing niet bezwaarlijk zijn. Het overleg met het EIM moet misschien wat vroeger plaatsvinden. Dat moet te doen zijn. Het CPB krijgt dan bovendien het verwijt niet meer het midden- en kleinbedrijf te vergeten. Het CBS zal evenmin bezwaren hebben. Misschien dat het grondmateriaal wat nauwkeuriger bekeken moet worden. Dat staat evenwel op het programma bij het CBS.

Ik zou dan ook willen concluderen: Wat let ons deze zaak op korte termijn in orde te maken?

J. P. I. van der Wilde

6) Zie bijlage. In de tabel die samengesteld is door het EIM is het overig inkomen nominaal (in waarde) genoteerd. Daarop moet een correctie worden aangebracht voor inflatie van 9-12%.

Mededelingen

Prijsbeleid en marketing

De Vereniging van Afgestudeerden der Nederlandse Economische Hogeschool organiseert op 30 september, 7 oktober en 14 oktober a.s. een postdoctorale cursus over: „De plaats van het prijsbeleid in de marketing.”

Aanvang: 19.30 uur; eind: 22.00 uur.
Plaats: Erasmus Universiteit Rotterdam, Burg. Oudlaan 50.

Kosten: f 75 voor leden en f 100 voor niet-leden.

Aanmelding door overmaking van het verschuldigde bedrag op gironr. 532153 t.n.v. VVA, Rotterdam, onder vermelding van „najaarscursus”.

Inlichtingen: VVA, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel. (010) 14 55 11, tst. 3752.

Vrijtijdsbesteding

Aan de Vrije Universiteit te Brussel bestaat sinds kort de mogelijkheid de graad van „Speciaal licentiaat in de

vrijtijdsbesteding” te behalen. De studie beoogt beoefenaars van de mens- en maatschappijwetenschappen een introductie te geven tot de vele aspecten en problemen van de vrijtijdsbesteding. De studie kan binnen een jaar worden voltooid. Alleen zij die in het bezit zijn van een universitair eindexamen, of dit binnen een jaar zullen behalen, kunnen worden ingeschreven.

Inlichtingen: Hoger Instituut voor Lichamelijke Opvoeding, Vrije Universiteit, P. Hegerlaan 28, Brussel (1050), tel.: 02/49.98.30 (Prof. L. Bollaert).

Het Peruaanse model van arbeidersparticipatie in de industriële onderneming

DRS. C. P. A. BARTELS

Eind 1968 vond in Peru een staatsgreep plaats om daar een eigen revolutionair ontwikkelingsmodel in te voeren dat noch communistisch, noch kapitalistisch is. Er moest een sociale democratie van volledige participatie, gebaseerd op een pluralistische economie tot stand komen. Om dit mogelijk te maken werd in 1970 voor een groot aantal ondernemingen de Comunidad Industrial verplicht gesteld, waardoor alle bedrijfsgenoten geleidelijk meer invloed krijgen bij de gang van zaken in die ondernemingen. Dit systeem dat neerkomt op een indirecte participatie biedt volgens de auteur – wetenschappelijk medewerker aan de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Vrije Universiteit te Amsterdam – mogelijkheden om zowel in het Westen als in ontwikkelingslanden te komen tot een maatschappijmodel waarin de werknemers meer invloed krijgen op de beleidsbeslissingen, de inkomens gelijkmatig worden verdeeld en een basis wordt gelegd voor economische groei.

1. Inleiding

De laatste jaren is er ook in ons land een steeds groter verlangen te signaleren om de werknemers in de onderneming meer mogelijkheden te geven tot participatie in het beheer en de financiële resultaten van de onderneming. J. Wemelsfelder schreef bijv.: „De structurele machtsverschuiving van de factor kapitaal naar de factor arbeid, die zich de laatste halve eeuw in ons land voltrekt, lijkt voorshands nog niet uitgewerkt. In dit licht bezien, lijkt het bestuderen van meer extreme vormen van industriële organisatie dan de bij ons gebruikelijke, van groot belang” 1). In de diverse studies welke arbeidersparticipatie als onderwerp hebben, valt de nadruk ofwel op de theoretische implicaties van diverse mogelijke systemen van arbeidersparticipatie 2) ofwel op de ervaringen die in Joegoslavië tot nu toe zijn opgedaan met het systeem van arbeidsraden (bijv. de studie o.l.v. Wemelsfelder). De pogingen die in andere landen worden ondernomen om te komen tot een grotere arbeidersparticipatie trekken veel minder de aandacht. Dit leek ons voldoende reden om het model, dat de militaire junta welke Peru sedert 3 oktober 1968 regeert, heeft ontworpen, aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Niet alleen voor andere ontwikkelingslanden (Peru wordt steeds vaker genoemd als voorbeeld van een aanvaardbaar en hoopvol ontwikkelingsmodel voor andere, vooral Latijns-amerikaanse landen), doch ook voor de ontwikkelde landen lijken hier navolgenswaardige voorbeelden aanwezig.

2. Algemene achtergrond

Op 3 oktober 1968 greep in Peru een militaire junta o.l.v. generaal Velasco Alvarado de macht, onder de vlag van een eigen, revolutionair ontwikkelingsmodel. Hierin zou geen plaats zijn voor communisme noch kapitalisme; wel voor een maatschappelijk systeem wat zoveel mogelijk aansluit

bij de specifieke omstandigheden welke voor Peru gelden.

De uiteindelijke tendenties van deze nationalistisch en vaak corporatief aandoende politiek, zijn in de laatste jaren langzamerhand wat duidelijker geworden, ten gevolge van het onafgebroken uitvaardigen van nieuwe wetten welke alle hun bijdrage dienen te leveren aan het tot stand komen van een nieuwe maatschappij. Een abrupte breuk met het van ouds bestaande kapitalistische systeem wordt welbewust door de junta vermeden, bang dat ze is voor de waarschijnlijk desastreuze gevolgen die zo'n politiek zou hebben voor de tot nu toe sterk van het buitenland en van het privaat kapitaal afhankelijke economie. Het private binnen- en buitenlandse kapitaal wordt gezien als een belangrijke bron voor het financieren van de ontwikkeling, maar overheidskapitaal is even belangrijk. De verschaffers van privaat kapitaal moeten zich dan wel richten op de prioriteiten en doelstellingen welke door de overheid worden vastgesteld, en moeten bereid zijn bij te dragen aan een welvaarts-toename die niet beperkt blijft tot een kleine profiterende elite, maar die ook bredere, vroeger achtergestelde bevolkingsgroepen ten goede komt.

Ten einde de industriële werknemers meer mogelijkheden te bieden tot participatie in beheer en financiële resultaten van de onderneming werd in 1970 de instelling van een zgn. Comunidad Industrial in een groot deel der industriële ondernemingen verplicht gesteld. Daarnaast bevat de industriewet Ley General de Industrias (Wet 18350, 27 juli 1970) regels voor directe winstdeling van de werknemers.

1) J. Wemelsfelder e.a. *Arbeiderszelfbestuur in de Joegoslavische industrie. Afschrikwekkend of navolgenswaardig voorbeeld?* Bijlage bij *ESB* van 15 maart 1972.

2) Een voorbeeld staat in: J. E. Meade, *The theory of labour-managed firms and of profit sharing*, *The Economic Journal*, vol. 82, no. 325 (special issue), 1972 en in H. W. G. M. Peer, *Een model voor arbeiderszelfbestuur*, *Intermediar*, 22 maart 1974.

3. De Comunidad Industrial en haar doelstellingen 3)

De Comunidad Industrial (letterlijk vertaald: industriële gemeenschap. In het vervolg steeds aangeduid met CI) is een privaatrechtelijk lichaam, dat gevormd wordt door alle werknemers in vaste dienst van een industriële onderneming. Tot instelling van een CI zijn verplicht industriële ondernemingen met 6 of meer werknemers, en in geval van minder werknemers ondernemingen waarvan de bruto jaarlijkse inkomsten meer dan 1 mln. soles (1 dollar is ongeveer 44 soles) bedragen (of een eventuele andere, door de overheid vast te stellen grens indien hiertoe aanleiding bestaat).

De wet geeft als doelstellingen en taken van de CI:

- het versterken van de industriële onderneming, door gemeenschappelijke actie van de werknemers in het beleid, in het productieproces, in het eigendom, bij de herinvestering en door het stimuleren van constructieve samenwerkingsvormen tussen kapitaal en arbeid;
- zorgen voor een gezamenlijk optreden van de werknemers t.a.v. beleidszaken;
- zorgen voor het beheer van gelden die ze ontvangt;
- bevorderen van de sociale, culturele, professionele en technische ontwikkeling van de werknemers.

4. Deelname van de werknemers in winst en vermogen

De industriewet bepaalt dat elke industriële onderneming jaarlijks 10% van de netto winst contant moet uitkeren aan de werknemers. De helft van dit bedrag wordt verdeeld in voor ieder gelijke bedragen, de rest in verhouding tot de uitbetaalde lonen. Bovendien wordt 15% van de netto winst vóór belasting uitgekeerd aan de CI. Deze dient dit op een der volgende wijzen aan te wenden.

- Voor herinvestering in de onderneming, waarvoor de CI nieuw uit te geven aandelen of deelnemingen ontvangt. Als herinvestering niet gewenst is, kan de CI met het ontvangen bedrag reeds in omloop zijnde aandelen of participaties kopen. *Maximaal mag ze evenwel maar 50% van het sociale kapitaal van de onderneming bezitten.*
- Bezit de CI de helft van het sociale kapitaal, dan dient bij verdere kapitaaluitbreiding deze verhouding gehandhaafd te blijven. Bij nieuwe aandelenuitgifte wordt de helft dus bij de CI geplaatst. Wordt het kapitaal niet uitgebreid, dan gebruikt de CI de haar toevallende gelden voor het verwerven van staatsobligaties of deelnemingen in andere ondernemingen.
- Bij ondernemingen in de basisindustrie (o.a. ijzer, staal, koper, chemie, kunstmest, cement, papier), die staatsbedrijven zijn (dus geen aandelen uitgeven maar obligaties), kan de CI haar aandeel in de netto winst gebruiken voor het verwerven van obligaties van de onderneming of voor het verkrijgen van aandelen of deelnemingen in andere industriële ondernemingen.

Naast het aldus opgebouwde vermogen, beschikt de CI nog over andere vermogenscomponenten;

- een aandeel (overeenkomstig het aandeel in het kapitaal van de onderneming dat de CI reeds bezit) in investeringen van de onderneming in andere ondernemingen;
- verschillende haar toevallende inkomsten: dividenden, rente, winst over de bezittingen van de CI.

Als de CI de helft van het sociale kapitaal der onderneming heeft verworven, gaat ze zelf aandelen uitgeven aan haar leden. Deze aandelen zijn slechts overdraagbaar aan de CI. De waarde van zo'n aandeel wordt bepaald door de totale waarde der bezittingen van de CI, gedeeld door het totaal der door alle leden gewerkte aantal man-maanden. Elk lid ontvangt dan een aantal aandelen, gelijk aan het door hem of haar gewerkte aantal maanden. Vervolgens vindt iedere 5

jaar een nieuwe aandelenemissie plaats. De CI gebruikt haar inkomsten voor administratiekosten, andere kosten verband houdend met realisering van haar doelstellingen, uitbetaling aan uittreedende leden, winstuitkering aan haar leden.

Winstuitkering geschiedt, indien de CI zelf aandelen heeft geplaatst, in een vast bedrag per aandeel. Zijn er nog geen aandelen geplaatst dan verdeelt de CI de winst voor de helft in gelijke bedragen over haar leden, en de rest in verhouding tot het aantal jaren dat men lid is van de CI.

Bij uitreden of overlijden ontvangt een lid der CI zijn deelname in de CI. Als men aandelen in de CI heeft, verkoopt men die aan de CI; bezit men nog geen aandelen dan wordt een compensatie betaald gelijk aan het aandeel in het totaal der door alle leden gewerkte aantal dagen vermenigvuldigd met de helft van het vermogen der CI.

5. Deelname van de werknemers in het beleid

De deelname van de werknemers in het beleid der onderneming is als volgt geregeld. Minstens tweemaal per jaar komen de leden van de CI bijeen in algemene vergadering. Deze heeft als taken:

- vaststellen en eventueel wijzigen van de statuten der CI;
- kiezen van het bestuur der CI;
- het goed- en afkeuren van het beleid, de balans en de rekeningen van de CI;
- beslissen over de door de CI uit te keren winsten.

Het bestuur van de CI wordt voor twee jaar gekozen, met de mogelijkheid tot éénmalige herverkiezing. Vakbondsleders en werknemers die buiten de CI om aandelen in de onderneming bezitten, kunnen niet als lid van het bestuur worden gekozen. Het bestuur van de CI verzorgt de administratie en het beleid der CI. Uit zijn midden kiest het vertegenwoordigers (voor 1 jaar) in de directie van de onderneming. Het aantal stemt overeen met het aandeel dat de CI heeft in het kapitaal der onderneming. Maximaal kan de helft der directie dus bestaan uit CI-leden. Een uitzondering vormt de basisindustrie, hier is het aantal vertegenwoordigers van de CI in de directie vastgesteld op 2. In die situatie wordt de voorzitter van de directie gekozen door de gehele directie, zodat ook een lid van de CI tot voorzitter gekozen kan worden. De participatie van de werknemers in het beleid vertoont schematisch dus het volgende beeld:

alle werknemers der onderneming (CI)

↓
bestuur van de CI

↓
vertegenwoordigers in de directie der onderneming.

6. De plaats van de CI in het economische systeem

In de toespraken van de diverse ministers 4) wordt steeds benadrukt dat het systeem dat de junta tracht te realiseren noch een kapitalistisch, noch een communistisch systeem

3) De hier vermelde formele bepalingen t.a.v. het functioneren der Comunidad Industrial (CI) zijn ontleend aan de wet Ley de Comunidad Industrial (Decreto Ley 18384), 1 september 1970. Voor de enigszins andere opzet van de CI in de visindustrie wordt verwezen naar een artikel van deze schrijver in *Intermediair* van 24 augustus 1973.

4) Bijvoorbeeld toespraak van generaal Velasco Alvarado, 28 juli 1972. Afgedrukt in *El Comercio* van 29 juli 1972.

zal zijn. Louter privaatzit der produktiemiddelen wordt afgewezen vanwege de slechte ervaringen hiermee in het verleden. Ook volledig staatsbezit der produktiemiddelen wordt als niet adequaat beschouwd, aangezien dit gepaard gaat met de concentratie van de economische en politieke macht in handen van de staat, waarbij één veelal totalitaire en repressieve politieke partij de touwtjes in handen heeft.

De Peruaanse revolutie is gericht op het totstandbrengen van een „sociale democratie van volledige participatie” welke gebaseerd moet zijn op een *pluralistische economie*. De voornaamste plaats hierbinnen is toegewezen aan een nieuwe ondernemingsvorm, nl. een die *slechts gebaseerd is op gemeenschappelijk eigendom* van de produktiemiddelen door de arbeiders (4a). Deze vorm komt nu nog alleen voor bij de agrarische coöperaties, maar zal in de toekomst steeds meer worden gestimuleerd binnen de industrie door toekennen van extra financiële en technische steun van de overheid. Daarnaast blijft een belangrijke plaats ingeruimd voor *staatsbedrijven*, welke in de basissectoren zullen opereren. De private sector tenslotte blijft bestaan, zij het *in gewijzigde vorm* door de wijzigingen welke de instelling van de CI met zich brengt. De overheid zal zelfs deze sector zoveel mogelijk trachten te stimuleren, ten einde een van haar voornaamste doelstellingen (bevordering der industrialisatie) beter te kunnen realiseren.

De CI wordt beschouwd als een middel tot grotere humanisering van de onderneming (d.w.z. dat alle mensen deel krijgen in het nemen van de beslissingen), maar tegelijkertijd ook als middel tot opvoeren der produktiviteit van de onderneming (5). Ze wordt gezien als een belangrijke stap naar een gemeenschap waarin allen participeren bij het nemen van collectieve beslissingen.

7. Een evaluatie van het systeem

De uitdrukkelijke opzet van het systeem was een middel te creëren om de bedrijfsgenoten *geleidelijk* meer invloed te geven bij de gang van zaken in de onderneming. De weg die afgelegd moet worden voordat de CI de 50% deelname heeft bereikt kan in de praktijk een lange blijken te zijn.

De periode die nodig is om de CI van een behoorlijke zeggenschap te verzekeren, is afhankelijk van de rentabiliteit der onderneming (hoe rendabeler een onderneming, hoe groter de winstdeling) en van de wijze waarop de onderneming uitbreiding van haar eigen vermogen financiert. (Wordt het aandelenvermogen vaak sterk uitgebreid, dan zal het aandeel van de CI maar langzaam toenemen). Dit geleidelijk invoeren van werknemersparticipatie voorkomt mogelijke nadelen welke bij een directe invoering zouden kunnen optreden, te denken valt bijv. aan gebrek aan ervaring en problemen voortvloeiend uit lage scholingsgraad. Verder blijken deze problemen in dit systeem minder relevant omdat het meer een indirecte participatie betreft. De individuele werknemer heeft zelf weinig directe invloed op allerlei beslissingen (wat wel het geval is in Joegoslavië). Die invloed loopt via zijn vertegenwoordigers. Voor de hand liggend lijkt dat deze, zeker in de aanvangsperiode, vnl. gerecrueteerd zullen worden uit de beter geschoolde groep werknemers of uit de groep die reeds eerder actief was bij organisatorische zaken (zij het dat vakbondsleiders niet gekozen kunnen worden).

Deze indirecte participatie lijkt enerzijds voor de onderneming als voordeel te hebben dat weinig tijd verloren gaat aan vergaderen enz. (wat bij directe participatie wel het geval zou kunnen zijn, al vindt Wemelsfelder hiervoor in Joegoslavië geen bevestiging. Zie het in voetnoot 1 vermelde artikel), anderzijds zal de individuele werknemer nauwelijks het gevoel krijgen direct betrokken te zijn bij het nemen van diverse beslissingen. Over de uit te keren dividenden beslist hij niet direct zelf, de winstdeling staat bij de wet vast, een beslissing tussen consumptie of beleggen van

zijn deel in de winsten mag hij niet zelf nemen. Immers, de aandelen die worden verkregen in de CI zijn niet vrij verhandelbaar op de kapitaalmarkt. Dit impliceert weer wel dat er geen gevaar bestaat (zoals bij volledig zelfbestuur) dat de werknemers alle winst besluiten uit te keren, nl. de beslissing over dividenduitkering wordt genomen in overleg met de ondernemers. Aangezien de winstdeling verplicht wordt geherinvesteerd, worden ook de investeringen (en de continuïteit en groei van de onderneming) gewaarborgd. Het gevaar dat een laag afschrijvingspercentage wordt gehanteerd om zo kunstmatig de winst op te voeren, is niet aanwezig (6).

In hoeverre dit systeem voor de werknemer een prikkel tot extra inspanning betekent, is nog onduidelijk. Opvoering van de prestaties zal wel zijn weerslag vinden in een grotere winst en komt dus uiteindelijk de individuele werknemer ten goede. Van het resultaat evenwel van een individuele extra inspanning, komt maar een zeer klein deel terecht bij deze werknemer.

Ten aanzien van de doelstelling van het bedrijf lijkt geen verandering plaats te vinden. Was die in het oude systeem vooral maximalisatie van de winst, ook nu lijkt dit voor de diverse participanten de grootste zorg. De kans op eventuele gevolgen ten gevolge van een verandering in de doelstelling lijkt hier dan ook niet groot.

Ten aanzien van de financiering blijft een breed scala van mogelijkheden bestaan (aandelen, obligaties, leningen, interne reservering). Particuliere aandeelhouders zien hun situatie geenszins verslechteren. Immers, de CI heeft als aandeelhouder veelal dezelfde wensen (continuïteit van de onderneming, redelijke dividenden). Voor de CI bestaat nog een beperkte mogelijkheid door verwerven van aandelen van en deelnemingen in andere ondernemingen en obligaties, tot een zekere risicospreiding over te gaan, waardoor ze niet geheel afhankelijk is van één onderneming. Particulier initiatief wordt in dit systeem geenszins onmogelijk gemaakt, doch krijgt anderzijds ook weer niet het monopolie; ook de staat en arbeiderscoöperaties krijgen hun plaats als initiatiefnemers op economisch gebied toebedeeld.

De winstdeling welke via de CI plaatsvindt heeft als voordeel dat er geen rekening wordt gehouden met verschillen in lonen, slechts het aantal jaren dat men werkzaam is in de onderneming is relevant. Dit zal een stimulans betekenen tot het verbonden blijven aan een onderneming: hoe langer men er werkt hoe meer aandelen men heeft dus hoe groter de dividenduitkering jaarlijks. Een duidelijk (onoverkomelijk) nadeel is dat een inkomensongelijkheid wordt gecreëerd tussen werknemers in goed en slecht draaiende ondernemingen (zij het dat die ongelijkheid minder groot is dan bij een systeem waarin de totale arbeidsbeloning als restpost fungeert). De mogelijkheid om vrij van werkkring te veranderen blijft evenwel bestaan.

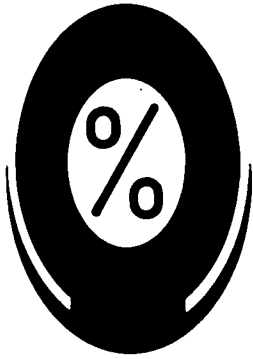
8. De visie der critici

Op het in bovenstaande beschreven systeem is van twee zijden kritiek uitgeoefend: van de zijde der ondernemers die huiverig staan tegenover deze afknabbeling van hun machtsposities en van de zijde der „marxisten” die menen dat het de uiteindelijke bedoeling is de arbeidersbelangen ondergeschikt te maken aan de belangen van ondernemers.

4a) Voor een nadere beschrijving van deze ondernemingsvorm verwijzen wij naar: H. W. G. M. Peer, Arbeiderszelfbestuur in Peru, *Maandschrift economie*, no. 3-4, december 1973 - januari 1974.

5) Minister van Industrie en Handel Jimenez de Lucio in een toespraak op 13 juli 1972 tot promotors en supervisors van CI. Afgedrukt in *Oiga*, 14 juli 1972.

6) Volgens Wemelsfelder was dit gevaar in Joegoslavië wel reëel. Zie ook: J. Wemelsfelder, Kapitaalvoorzieningsproblemen in een op arbeiderszelfbestuur gebaseerde industrie; het voorbeeld van Joegoslavië, *De Economist*, 121, no. 2, 1973.

De structuur van de organisatie

DR. G. R. EYZENGA

1. Inleiding

We zullen ons in dit artikel bezighouden met methoden en technieken voor het afbeelden van *systeemstructuren*. In principe kunnen we daarbij gebruik maken van de grafische techniek of van de algebraïsche techniek, m.a.w. we kunnen tekenen ofwel rekenen. Het voordeel van de grafiek, van het schema o.i.d. is, dat we veelal ook voor niet wiskundig onderlegden structuren — dus relaties — kunnen afbeelden. Een uitgebreid netwerk of blokschema kan daardoor nog leesbaar blijven. Het nadeel van schema's is echter dat men er analytisch-kwantitatief niet mee verder kan; men kan niet rekenen. En dat rekenen is vooral dan van belang als men bepaalde *structuurkenmerken* wenst te onderzoeken en bijv. in een *kengetal* wil uitdrukken. Kengetallen delen iets mee met betrekking tot de eigenschappen van een object. Veelgebruikte kengetallen zijn o.a. hardheidsgraden van materialen, viscositeitsgraden van olie en zuurgraden van allerlei stoffen. Om kengetallen te bepalen heeft men meetmethoden nodig die nauwkeurig voorschrijven op welke wijze bijv. de pH van melk moet worden bepaald of op welke manier men tot een bepaalde viscositeitsindeling van smeerolie komt. Ook met betrekking tot de structuur van een systeem zijn meetmethoden nodig om kenmerken van die structuur te vertalen in kengetallen met een bepaalde informatieve waarde. Daarvoor zijn grafische modellen ongeschikt en neemt men doorgaans zijn toevlucht tot de matrixalgebra.

In dit artikel komen achtereenvolgens aan de orde:
par. 2.: het blokschema en het signaalstroombdiagram;
par. 3.: het relatiediagram;
par. 4.: de matrixnotatie en enkele kengetallen;
par. 5.: de coördinatie van gegevensstromen;
par. 6.: samenvatting.

Tenslotte zij er nog op gewezen dat in dit slotartikel van de serie inleidende beschouwingen slechts op enkele interessante punten van het structuurbegrip *sec* kan worden ingegaan. Zo wordt geen aandacht geschonken aan de reeds in voorgaande artikelen gereleveerde relatie tussen structuur en proces in enge zin. Deze relatie zal later in deze serie worden uitgediept.

2. Het blokschema en het signaalstroombdiagram

2.1. Het blokschema

Het blokschema is één van de meest gebruikte schema's, zowel in de techniek als daarbuiten. Er zijn echter verschillende vormen van blokschema's die niet allen dezelfde informatieve waarde bezitten. Een organisatieschema bijv. kan uitstekend als blokschema worden getekend, maar dan moet men wel bedenken dat de relaties tussen de blokken geen enkele wiskundige inhoud hebben, men geeft slechts aan dat er *een* relatie aanwezig is en meer niet. Wij zullen het blokschema anderszins gebruiken en wel zodanig dat het het functio-

Deze laatste groep heeft als voornaamste exponent A. Quijano 7). Hij wijst erop dat de CI *alle* werknemers van een onderneming omvat, dus ook bijv. directeurs in vaste loondienst. Aangezien de arbeidende klasse slecht geschoold is, en zodoende gemakkelijk manipuleerbaar, bestaat volgens hem de mogelijkheid dat de belangrijkste posities in handen blijven van de groep die vanouds de beslissingen nam. De arbeidersbelangen zouden nu ondergeschikt worden aan die van de kapitalistische onderneming. Middelen om eisen af te dwingen (stakingen, andere vakbondsacties) worden de arbeiders ontnomen omdat van hen wordt verwacht dat ze zich gezamenlijk met de ondernemers inzetten voor het goed functioneren der onderneming (ze zijn immers nu mede-eigenaars en mede-bestuurders). Klassenstrijd is dan uit de tijd, vakbonden voor behartiging van de belangen der arbeiders zouden overbodig worden. Verder meent Quijano dat de bestaande inkomensverschillen nauwelijks worden aangetast: met de CI heeft slechts een heel kleine groep (de industriële arbeidersklasse) te maken, terwijl het toegepaste winstdelingsstelsel de inkomensverschillen zelfs nog doen toenemen (verschil in rentabiliteit tussen de ondernemingen).

9. Slotbeschouwing

Tegen diverse facetten van het boven beschreven systeem kunnen bezwaren worden aangevoerd. Toch lijkt het dat de wettelijke basis van dit systeem en de overige intenties van de regering zeker goede mogelijkheden bieden om te komen tot een maatschappijmodel waarin de werknemers meer invloed krijgen op de beleidsbeslissingen, de inkomens gelijkmatiger worden verdeeld en een basis voor de economische groei wordt gelegd. Hoe lang realisering hiervan zal duren wordt vooral bepaald door de mate waarin het de junta ernst is haar hervormingsplannen door te zetten. Voor alsnog lijkt die ernst stellig in voldoende mate aanwezig.

C. P. A. Bartels

7) Zie zijn boek: *Nacionalismo, neoimperialismo y militarismo en el Peru*, Ediciones Periferia, Buenos Aires, 1971. Voor de kritiek op de CI zijn vooral relevant blz. 155-163.

nele verband weergeeft tussen input en output. Dat wil zeggen dat de variabelen op de pijlen staan en dat de transformatie van de ene variabele (input) in de andere (output) in het blok plaats heeft.

Verder wordt in de blokschematechniek *altijd* verondersteld dat de blokken ten opzichte van elkaar onafhankelijk opereren, d.w.z. dat de transformatie van blok A niet verandert als dat blok wordt gekoppeld met blok B. Voorts streeft men ernaar blokken te maken die een zgn. „rechtuit“-transformatie bezitten, wat betekent dat er in het blok geen terugkoppelingen aanwezig zijn. Een blok kan dan worden beschouwd als de kleinste zelfstandige eenheid van het schema. Men is echter niet aan deze conventie gebonden, het is toegestaan en het wordt ook veel toegepast om samengestelde (compound) blokken te maken, waarin een aantal transformatiefuncties van afzonderlijke blokken is samengevoegd. We noemen dit proces van samenvoegen de *reductie* van het blokschema. Deze reductie is voltooid als alle transformaties in één blok zijn samengevoegd. Men geeft de afzonderlijke transformatiefuncties in de zelfstandige blokken meestal aan met behulp van een *symbolische operator*. Men kan ze dan, op grond van de regels uit de operatorenrekening, vrij simpel algebraïsch optellen, aftrekken, vermenigvuldigen e.d.

Het blokschema heeft uiteraard ook zijn nadelen. We zullen ze puntsgewijs opnoemen.

1. De veronderstelling dat de transformatiefunctie invariant is ten opzichte van koppeling met andere blokken is niet altijd valide. We wezen er al op dat o.i. een koppeling van blokken in principe invloed heeft op de aard en de werking van de resp. transformatiefuncties 1). In de techniek is dit verband reeds lang bekend. Meet men nl. met een gewone voltmeter de spanning over een willekeurige weerstand dan wordt een lagere spanning gemeten dan in werkelijkheid aanwezig is. Dit is een gevolg van de spanningslek via de lage impedantie van het meetapparaat. In de techniek gebruikt men voor nauwkeurige metingen daarom een buisvoltmeter, die van zichzelf een zeer hoge ingangsimpedantie heeft. Uit de gedragswetenschappen is het verschijnsel bekend dat de aanwezigheid van een onderzoeker in een groep het gedrag van die groep doet veranderen, men reageert anders dan in afwezigheid van de onderzoeker. De moeilijkheid is nu voor de onderzoeker om te bepalen op welke wijze en in welke mate hij zijn metingen moet corrigeren voor dit verschijnsel. Dit probleem heeft nauw te maken met de vraag of het überhaupt mogelijk is te meten met een acceptabele graad van objectiviteit.

2. Het is te betwijfelen of men er in slaagt alle blokken intern terugkoppelingsvrij te maken, iets anders is dat men ze vrij denkt. Hieraan kleeft het gevaar dat de blokken, eenmaal zijnde vastgesteld, aan het oog van de onderzoeker worden onttrokken. Er kan namelijk intern van alles aan de hand zijn, maar hier is het nu eens de tekentechniek die veroorzaakt dat eenmaal vastgestelde transformatiefuncties vervolgens worden verwaarloosd.

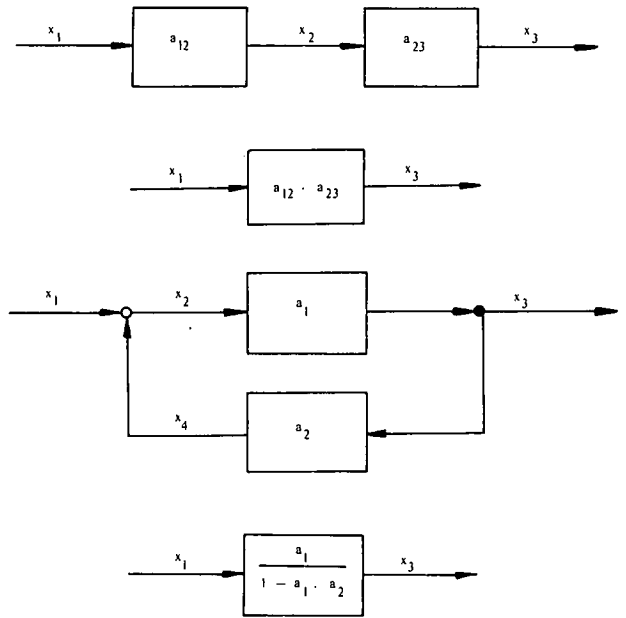
3. De gebruikte schematechniek is er alleen op gericht input/output-analyses mogelijk te maken, directe observatie van de structuur in het blok wordt ook mede daardoor belemmerd.

We hebben in figuur 1 twee blokschema's getekend samen met hun gereduceerde vorm. Deze eenvoudige voorbeelden kunnen zonder moeilijkheden worden vervangen door meer complexe schema's, de methode van reductie blijft dezelfde.

2.2. Het signaalstroomdiagram

Signaalstroomdiagrammen zijn opgebouwd uit knooppunten (nodes) en pijlen (arrows). Een pijl loopt van een beginknooppunt (origin) naar een eindknooppunt (terminal). Variabelen worden weergegeven door knooppunten en transformaties door pijlen en in het algemeen geldt dat er uit een knooppunt minstens één pijl moet vertrekken dan wel daarin moet binnenkomen. Een uitzondering op deze regel

Figuur 1. Voorbeelden van de reductie van blokschema's

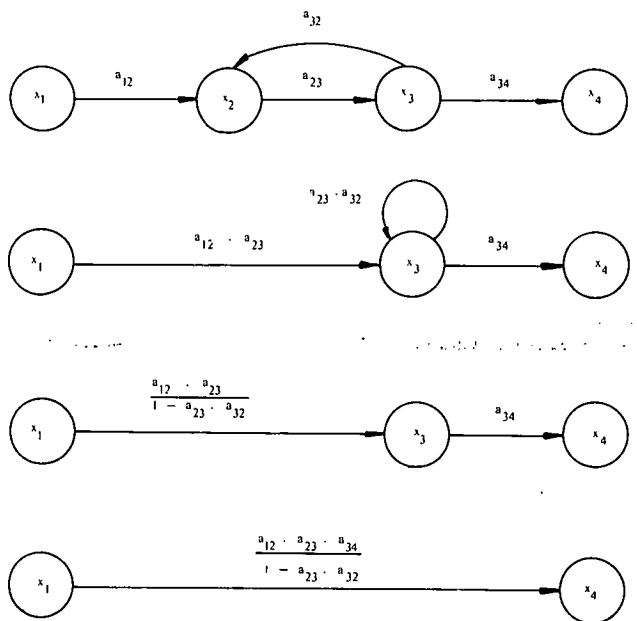
vormen het begin- resp. eindknooppunt van het gehele systeem: een beginknooppunt heeft alleen vertrekkende pijlen en een eindknooppunt heeft alleen binnenkomende pijlen. De

**Deze rubriek wordt verzorgd door de
Afdeling Bedrijfseconomie van de
Rijksuniversiteit te Groningen**

waarde van een variabele in een bepaald knooppunt wordt gevonden door de inputs in dat knooppunt te sommeren. Een voorbeeld van een signaalstroomdiagram vindt men in figuur 2.

Soms is het handig een wiskundig probleem in grafische vorm weer te geven en het vervolgens te reduceren. We geven

Figuur 2. Voorbeeld van de reductie van een signaalstroomdiagram

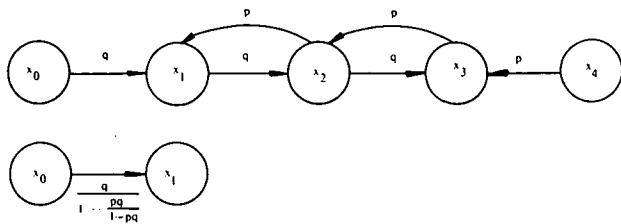
1) *ESB*, 8 mei 1974, blz. 396/397.

daarvan hier een simpel voorbeeld. Een ieder kent welhaast pokerspelletjes met dobbelstenen. Het volgende spel behoort tot de familiepoker. Een speler A start met een beginkapitaal van a gulden, zijn tegenspeler B heeft b gulden, samen hebben ze $a + b = c$ gulden. Speler A kan per spel óf een gulden winnen óf er een verlies met kansen van resp. p en q ($p + q = 1$). Het spel is ten einde als A zijn geld kwijt is of de pot heeft gewonnen. Stel x_a is de kans dat A zal worden geruineerd als hij begint met a gulden, dan is $x_a = p \cdot x_{a+1} + q \cdot x_{a-1}$. Hij kan niet worden geruineerd als hij alles wint dus $x_c = 0$ en als hij alles kwijt is, is hij per definitie geruineerd, dus $x_0 = 1$. Nemen we verder aan dat A begint met een kapitaal van 1 gulden en dat B drie gulden inzet dan krijgen we:

$$\begin{aligned} x_0 &= 1 \\ x_1 &= p \cdot x_2 + q \cdot x_0 = px_2 + q \\ x_2 &= p \cdot x_3 + q \cdot x_1 \\ x_3 &= p \cdot x_4 + q \cdot x_2 = qx_2 \\ x_4 &= 0 \end{aligned}$$

We kunnen bovenstaand stelsel vergelijkingen in een stroomdiagram weergeven en dit vervolgens reduceren. De samengestelde transformatiefunctie geeft dan de kans aan dat speler A, bij een start met een gulden, wordt geruineerd (zie figuur 3).

Figuur 3. Grafische oplossing van het pokerspel

3. Het relatiediagram

Was er bij de twee vorige grafische modellen duidelijk sprake van een kwantitatieve relatie tussen blokken en knooppunten, bij het relatiediagram is dat niet het geval. Een relatiediagram (sociogram) wordt gebruikt om aan een verzameling personen een structuur te koppelen. Daarbij gaat het niet om een kwantificering van persoonlijke relaties, maar enkel en alleen om het releveren van het bestaan van een relatie. Personen worden weergegeven door knooppunten en relaties door pijlen. Het relatiediagram lijkt dus wat op een gestript signaalstroomdiagram, waarin de kwantitatieve relaties zijn vervangen door syntactische relaties, die geen empirische inhoud vertegenwoordigen, m.a.w. de relaties zijn onbenoemd, formeel.

Het is de grafentheorie 2) geweest die tot het ontstaan van relatiediagrammen aanzienlijk heeft bijgedragen. Geeft men aan de relaties een inhoud, bijv. door ze te specificeren als activiteiten (waaronder beslissingen), dan krijgt men een netwerk. Netwerken zijn dus grafen waarin aan de relaties een inhoud is gegeven met behulp van activiteitspecificaties. Veelal wordt een activiteit ook gespecificeerd naar tijdsduur: de netwerkplanning die in wezen een tijdplanning voorstelt is daar een voorbeeld van 3).

4. Matrices

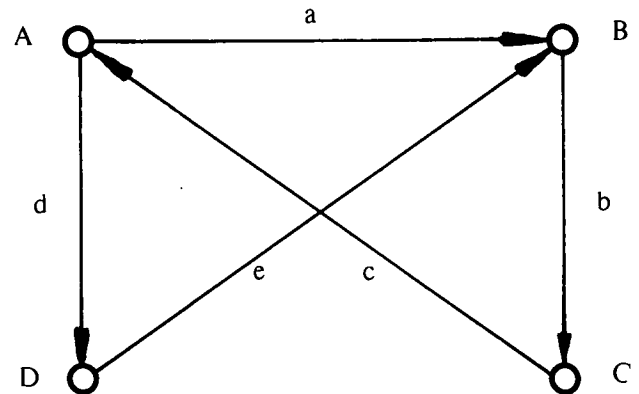
We kunnen relatiediagrammen ook in een matrixnotatie plaatsen en vervolgens daarmee kengetallen uitrekenen. Er zijn verschillende matrices bekend, waarvan we er hier twee zullen noemen, nl. de knooppuntenmatrix en de incidentiematrix. De eerste matrix geeft aan of een knooppunt een relatie heeft met een ander knooppunt; in dat geval krijgt die relatie in de betreffende matrixcel de waarde 1. Is er tussen

twee knooppunten geen relatie aanwezig dan plaatst men een 0. Per definitie neemt men aan dat de relatie van een knooppunt met zichzelf gelijk nul is, wat betekent dat op de hoofd-diagonaal van de matrix allemaal nullen worden geplaatst. Het zal duidelijk zijn dat een knooppuntenmatrix vierkant is (evenveel rijen als kolommen) omdat zowel op de rijen als op de kolommen dezelfde verzameling knooppunten staat. Een knooppuntenmatrix die wordt ontleend aan een ongegerichte graaf is symmetrisch ten opzichte van de hoofd-diagonaal; bij een niet gerichte graaf verdwijnt de symmetrie doorgaans.

Een incidentiematrix geeft de relaties weer tussen een knooppunt en de in- resp. uitgaande pijlen van dat knooppunt. Een pijl heet positief incident met zijn beginknooppunt en negatief incident met zijn eindknooppunt. De knooppunten staan op de rijen en de pijlen op de kolommen. Positieve incidentie wordt in de matrixcel weergegeven met een +1, negatieve incidentie met een -1. Bij afwezigheid van incidentie plaatst men een 0.

In de figuren 4 en 5 geven we een voorbeeld van een gerichte graaf, samen met de daaraan ontleende knooppuntenmatrix en incidentiematrix. Voor de duidelijkheid van de tekeningen zijn de nullen (niet bestaande relaties) weggelaten. Aan de hand van dit voorbeeld zal een vijftal kengetallen worden behandeld welke iets meedelen over de structuuroopbouw van de graaf.

Figuur 4. Gerichte graaf

Kengetal 1: de afstand tussen twee knooppunten

De afstand tussen twee knooppunten wordt berekend met behulp van de afstandmatrix. Deze kan worden gedefinieerd als de knooppuntenmatrix K waarvan de cellen k_{ij} de minimale afstand d_{ij} aangeven van het knooppunt P_i naar het knooppunt P_j . De afstandmatrix kan worden bepaald door zelfvermenigvuldiging van de knooppuntenmatrix tot een macht die maximaal gelijk is aan $a = n - 1$ als n het aantal knooppunten voorstelt. De afstand d_{ij} van P_i naar P_j is dan gelijk aan de macht van de knooppuntenmatrix waarin de cel $(m_{ij})^a$ voor het eerst ongelijk nul wordt. De afstandmatrix geeft geen informatie over het pad, waarlangs d_{ij} loopt. In de afstandmatrix zijn alle cellen, behalve die op de hoofd-diagonaal, met positieve getallen gevuld. Uit het voorbeeld van figuur 4 blijkt dat de grootste afstand bij vier knooppunten gelijk drie is.

In de informatietheorie wordt de afstand tussen twee knooppunten van belang geacht omdat men daaruit iets kan destilleren over de kans op storingen tussen deze punten. Naarmate de weg van P_i naar P_j langer wordt, neemt het gevaar op storingen in de communicatie toe. In de sociologie wordt de knooppuntenmatrix gebruikt om daarmee sociogrammen te maken. Een sociogram geeft aan tussen welke

2) Zie bijv. R. C. Busacker en Th. L. Saaty, *Finite graphs and networks*, New York, 1965.

3) Zie bijv. A. Bosman, *Systemen, planning, netwerken*, Leiden, 1969.

Figuur 5. Matrixnotatie van een gerichte graaf

	a	b	c	d	e
A	1		-1	1	
B	-1	1			-1
C		-1	1		
D				-1	1

Incidentiematrix C
Iedere pijl moet een begin- en een eindknooppunt hebben dus de kolommen moeten een negatieve- en een positieve-incidentie bezitten.

$K = D_1$

	A	B	C	D
A	-	1		1
B		-	1	
C	1		-	
D		1		-

Knooppuntenmatrix K
In deze matrix staan de directe verbindingen tussen elk paar knooppunten; het is tevens de afstandmatrix voor de afstand met lengte één. Door vermenigvuldiging van de knooppuntenmatrix met zichzelf krijgt men de afstandmatrices voor de hogere afstanden.

De afstandmatrix is compleet als alle cellen van de matrix zijn gevuld, behalve die van de hoofddiagonaal.

$D_{1,2}$

	A	B	C	D
A	-	1	2	1
B	2	-	1	
C	1	2	-	2
D		1	2	-

$D_{1,2,3}$

	A	B	C	D
A	-	1	2	1
B	2	-	1	3
C	1	2	-	2
D	3	1	2	-

personen een relatie bestaat. Op grond van een dergelijk diagram kan men *preferentiestructuren* ontwerpen, die aangeven welke personen in een groep relatief veel contact met elkaar onderhouden. Daarbij wordt aan elk lid van de groep de vraag voorgelegd met welke personen uit de groep hij het liefst zou willen samenwerken c.q. met wie hij per se niet zou willen samenwerken. Men kan nu een zgn. *preferentiematrix* opstellen, hetgeen eigenlijk een knooppuntenmatrix is waarin aan de relaties de eigenschap „preferentie” is toegevoegd. Uit de preferentiematrix leiden we een matrix af waarin slechts symmetrische relaties voorkomen; door deze laatste met zichzelf te vermenigvuldigen krijgt men een soort afstandmatrix, waaruit — op grond van een bepaalde theorie van o.a. Luce en Perry — gevolgtrekkingen kunnen worden gemaakt over *clique-vorming* in een groep. Zij definiëren een clique als volgt:

A subset of a group forms a clique, provided that it consists of three or more members each in a symmetric relation to each other and provided further that there can be found no element outside the subset that is in a symmetric relation to each of the elements of the subset.

Kengetal 2: de relatieve belasting van een knooppunt

Bij een ongerichte graaf zijn de positieve graad (uitgangsgraad) en de negatieve graad (ingangsgraad) aan elkaar gelijk, wegens de symmetrie in de relaties. Bij een gerichte graaf is dit doorgaans niet het geval. De uitgangsgraad van P_i is gedefiniëerd als de som van de celwaarden van de knooppuntenmatrix over de i -de rij: $j^+ = \sum_j k_{ij}$ ($j = 1, \dots, n$). De ingangsgraad is gedefiniëerd als de som van de celwaarden over de j -de kolom: $j^- = \sum_i k_{ji}$ ($i = 1, \dots, n$).

Met behulp van de begrippen ingangsgraad en uitgangsgraad verkrijgt men inzicht in het aantal verbindingen (relaties) van een knooppunt in een structuur. De som van j^+ en j^- geeft derhalve een indicatie over de belasting van een knooppunt in een structuur, waar het de communicatie met andere punten betreft. We definiëren nu de relatieve belastingsgraad van een knooppunt P_i als volgt:

Relatieve belastingsgraad $B_i =$

$$\frac{\sum_j k_{ij} + \sum_i k_{ji}}{\sum_i \sum_j k_{ij} + \sum_j \sum_i k_{ji}} = \frac{\sum_j k_{ij} + \sum_i k_{ji}}{2 \sum_i \sum_j k_{ij}}$$

Voor het voorbeeld van figuur 4 wordt dit:

knooppunt A: $\sum_j k_{ij} = 2$ $\sum_i k_{ji} = 1$ $\sum_i \sum_j k_{ij} = 5$ $B_A = \frac{2+1}{10} = 0,3$;

knooppunt B: $\sum_j k_{ij} = 1$ $\sum_i k_{ji} = 2$ $\sum_i \sum_j k_{ij} = 5$ $B_B = \frac{1+2}{10} = 0,3$;

knooppunt C: $\sum_j k_{ij} = 1$ $\sum_i k_{ji} = 1$ $\sum_i \sum_j k_{ij} = 5$ $B_C = \frac{1+1}{10} = 0,2$;

knooppunt D: $\sum_j k_{ij} = 1$ $\sum_i k_{ji} = 1$ $\sum_i \sum_j k_{ij} = 5$ $B_D = \frac{1+1}{10} = 0,2$.

Kengetal 3: de relatieve centraliteit van een knooppunt

De relatieve centraliteit Z_i van een knooppunt P_i is gedefiniëerd als de verhouding van de som van alle afstanden van dat punt tot de andere knooppunten, vice versa en de som van alle afstanden in de graaf.

Relatieve centraliteit $Z_i =$

$$\frac{\sum_j d_{ij} + \sum_i d_{ji}}{\sum_j d_{ij} + \sum_i d_{ji}} = \frac{2 \sum_i \sum_j d_{ij}}{\sum_j d_{ij} + \sum_i d_{ji}}$$

Voor het voorbeeld van figuur 4 wordt dit:

knooppunt A: $\sum_j d_{ij} = 4$ $\sum_i d_{ji} = 6$ $\sum_i \sum_j d_{ij} = 21$ $Z_A = \frac{4+6}{21} = 4,2$;

knooppunt B: $\sum_j d_{ij} = 6$ $\sum_i d_{ji} = 4$ $\sum_i \sum_j d_{ij} = 21$ $Z_B = \frac{4+6}{21} = 4,2$;

knooppunt C: $\sum_j d_{ij} = 5$ $\sum_i d_{ji} = 5$ $\sum_i \sum_j d_{ij} = 21$ $Z_C = \frac{4+2}{10} = 4,2$;

knooppunt D: $\sum_j d_{ij} = 6$ $\sum_i d_{ji} = 6$ $\sum_i \sum_j d_{ij} = 21$ $Z_D = \frac{4+2}{12} = 3,5$.

De kengetallen 2 en 3 worden in de sociologie gebruikt om de *relatieve positie* van personen in een communicatiestructuur te traceren. Men heeft o.a. in Nederland een paar jaar geleden een onderzoek gedaan naar de macht van managers uit het bedrijfsleven en het bankwezen, waarbij bijv. de centraliteit werd gebruikt om aan te geven of een bepaalde persoon zich bevond op het snijpunt van veel communicatielijnen. Hieruit meende men conclusies te kunnen trekken aangaande de *relatieve macht* van die persoon. De achterliggende theorie is dat men door het manipuleren met gegevens en het vertragen dan wel achterhouden daarvan invloed kan uitoefenen op beslissingen van anderen, voor wie die gegevens bestemd zijn. Het nadeel van beide kengetallen is, dat ze niets zeggen over de *gewichten* van de communicaties. Elke relatie wordt even zwaar geteld. Slechts de kwantiteit heeft invloed op het kengetal. Ten einde dit gebrek te kunnen opheffen zou men ertoe dienen over te gaan alle relaties in te delen in gewichtsklassen, waarbij bijv. tijd, importantie e.d. als criteria zouden kunnen dienen. Het lijkt ons bezwaarlijk om deze klassen zodanig te generaliseren, dat ze voor meerdere organisaties geldigheid zouden hebben. Naar onze mening zal men bijv. per bedrijf een indeling in klassen moeten maken, waarbij specifiek, voor dat bedrijf geldende criteria kunnen worden meegenomen. We zullen in par. 5 een methode bespreken waarin men e.e.a. zou kunnen realiseren.

Een enigszins andere weg om achter de relatieve positie van een punt in een structuur te komen, is gelegen in de bepaling van de zogeheten *kritische punten* of *breekpunten* van de structuur. Een punt P_i kan worden beschouwd als een kritisch punt, als, bij liquidatie van dat punt, de aanvankelijk

verbonden graaf uiteenvalt in een aantal verbonden deelgrafen. Het zal duidelijk zijn dat het kritische punt niet ver van het centrale punt zal afliggen, als het daar al niet mee samenvalt. Bepaling van de breekpunten geschiedt als volgt. Men loopt de rijen van de knooppuntenmatrix na en controleert of er rijen zijn die slechts eenmaal een 1 en de rest nullen bevatten. Het punt in wiens kolom de 1 voorkomt is dan een breekpunt.

In ons voorbeeld blijkt dat alle vier knooppunten kritisch zijn. Meestal zijn er in ingewikkelder structuren enkele kritische punten, die ook een duidelijk veel hogere centraliteit en belastingsgraad hebben dan de overige punten. Men zou in principe kunnen proberen deze „knooppunten” zodanig te ontlasten dat er een meer gebalanceerde structuur ontstaat waarin de belasting zo veel mogelijk gelijkelijk over de knooppunten wordt gespreid. Aangezien de belasting van een punt tevens afhangt van de verhouding tussen de potentiële capaciteit en de actuele bezetting daarvan is het slechts per organisatie mogelijk om hierover iets zinnigs te zeggen. Bij personen zal het geheel afhankelijk zijn van persoonlijke capaciteiten in relatie tot de zwaarte van de functie van die persoon. Hierbij spelen factoren uit vele disciplines een rol. Het is vooralsnog niet goed mogelijk de mentale belasting van personen op redelijk betrouwbare wijze te meten, c.q. daaraan organisatorische consequenties te verbinden.

Als afgeleide van de centraliteit treft men soms de *decentraliteit* aan, die de relatieve randpositie van een knooppunt weergeeft. De decentraliteit wordt voor ieder knooppunt berekend uit het verschil tussen de hoogste centraliteit van de structuur en de centraliteit van het beschouwde knooppunt. Verder dient het begrip *groepscentraliteit* te worden vermeld. *Groepscentraliteit* is een kengetal dat wordt gebruikt voor het vergelijken van alternatieve communicatiestructuren, uitgaande van een n-tal knooppunten. Uit onderzoek is gebleken dat naarmate de groepscentraliteit hoger wordt, communicatie in de groep moeilijker wordt. De groepscentraliteit wordt gedefinieerd als de som van de relatieve centraliteiten van de afzonderlijke punten in de structuur. Tenslotte hanteert men soms kengetallen die iets meedelen omtrent de *uitgestrektheid* c.q. *compactheid* van een structuur. Hier toe behoren o.a. de *dispersie* en de *radius*. De dispersie is gelijk aan de som van alle minimale afstanden in de structuur. De radius is de grootste afstand van het centrum tot enig ander punt van de structuur. Beide kengetallen vinden overigens maar zelden toepassing.

5. Coördinatie van gegevensstromen

We nemen aan dat men over een organisatiestructuur beschikt, waarvan een knooppuntenmatrix kan worden gemaakt. In een aantal knooppunten (P) worden beslissingen (d) genomen. Van de beslissingen is bekend in welke volgorde ze moeten worden getroffen en verder is bekend welke gegevens voor iedere beslissing nodig zijn. De locatie van de gegevensbestanden (D) in de betreffende knooppunten is eveneens bekend verondersteld. Allereerst kunnen we nu vier basismatrices specificeren, die, aangevuld met twee hulpmatrices het „gereedschap” vormen. De basismatrices zijn resp.:

Nummer	Naam	Specificeert verband tussen (rij) (kolom)
1	Bestandslocatie	D en P
2	Bestandsbehoefte	D en d
3	Beslissingslocatie	d en P
4	Beslissingssequentie	d en d

De hulpmatrices zijn diagonaalmatrices: H_1 voor de D's en H_2 voor de d's. We laten zien hoe men in twaalf stappen tot de gewenste totale informatiestroommatrix kan komen.

Figuur 6

Stapnummer	Omschrijving van de operatie	Resultaat	Naam resultaat
1	$D \begin{matrix} d \\ 2 \end{matrix} \times d \begin{matrix} p \\ 3 \end{matrix}$	$D \begin{matrix} p \\ 5 \end{matrix}$	Bestandsinvoer
2	$D \begin{matrix} p \\ 5 \end{matrix} - D \begin{matrix} p \\ 1 \end{matrix}$	$D \begin{matrix} p \\ 6 \end{matrix}$	Netto-bestandsinvoer
3	$D \begin{matrix} p \\ 6 \end{matrix}$ transponeren	$P \begin{matrix} D \\ 6_T \end{matrix}$	
4	$P \begin{matrix} D \\ 6_T \end{matrix} \times D \begin{matrix} D \\ H_1 \end{matrix}$	$P \begin{matrix} D \\ 6_{TD} \end{matrix}$	
5	$P \begin{matrix} D \\ 6_{TD} \end{matrix} \times D \begin{matrix} p \\ 1 \end{matrix}$	naar P $\begin{matrix} \text{van P} \\ 7 \end{matrix}$	
6	naar P $\begin{matrix} \text{van P} \\ 7 \end{matrix}$ transponeren	van P $\begin{matrix} \text{naar P} \\ 7_T \end{matrix}$	Bestandsinformatiestroom
7	$d \begin{matrix} d \\ 4 \end{matrix} \times d \begin{matrix} p \\ 3 \end{matrix}$	$d \begin{matrix} p \\ 8 \end{matrix}$	Beslissingsinvoer
8	$d \begin{matrix} p \\ 8 \end{matrix} - d \begin{matrix} p \\ 3 \end{matrix}$	$d \begin{matrix} p \\ 9 \end{matrix}$	Netto-beslissingsinvoer
9	$d \begin{matrix} p \\ 9 \end{matrix}$ transponeren	$P \begin{matrix} d \\ 9_T \end{matrix}$	
10	$P \begin{matrix} d \\ 9_T \end{matrix} \times d \begin{matrix} d \\ H_2 \end{matrix}$	$P \begin{matrix} d \\ 10 \end{matrix}$	
11	$P \begin{matrix} d \\ 10 \end{matrix} \times d \begin{matrix} p \\ 9 \end{matrix}$	van P $\begin{matrix} \text{naar P} \\ 11 \end{matrix}$	Beslissingsinformatiestroom
12	van P $\begin{matrix} \text{naar P} \\ 11 \end{matrix} + \text{Van P} \begin{matrix} \text{naar P} \\ 7_T \end{matrix}$	van P $\begin{matrix} \text{naar P} \\ 12 \end{matrix}$	Totale informatiestroom

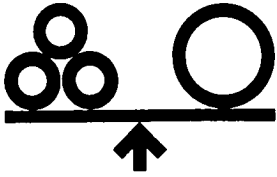
Het is, op grond van rekenschema 6, desgewenst ook mogelijk structuurkengetallen te berekenen. Naarmate bepaalde knooppunten zwaarder dreigen te worden belast, kan men proberen structuurwijzigingen door te voeren, waarbij de sequentie van de beslissingen waar nodig kan worden aangepast. Op deze wijze is de mogelijkheid aanwezig tot een standaardisering te komen van de bestandscoördinatie met uitbreidingsmogelijkheden in de richting van *structuurdiagnostiek*.

6. Samenvatting

Getracht werd de structuur nader in de vingers te krijgen door gebruikmaking van een aantal kengetallen. Deze bevinden zich alle op het syntactische niveau van informatie, het gevolg daarvan is dat ze vrij weinig meedelen omtrent de kwalitatieve aspecten van de structuur. Wij menen dat verder onderzoek in de gedragswetenschappen ertoe zal kunnen leiden dat genoemde kengetallen kunnen worden aangevuld met andere, die meer inhoudelijke informatie bevatten. Er is slechts een begin gemaakt en een verdere uitbouw van het structuuronderzoek op dit vlak zal noodzakelijk zijn.

Tenslotte is een kader genoemd waarbinnen een coördinatie van gegevensstromen zou kunnen worden verkregen. De in de vorige paragraaf besproken methode is niet van syntactische aard, maar beweegt zich op het niveau van de werkelijke beslissingen en van de werkelijke gegevens. Op basis daarvan zou een klassificatie van beslissingen naar bijv. mentale belastingsgraad kunnen worden doorgevoerd zodat aan de hiervoor genoemde kengetallen een meer pragmatische inhoud zou kunnen worden gegeven. De methode kan tevens worden gebruikt om het gehele kostenaspect van gegevensverrijking en -verwerking mee te nemen.

G. R. Eyzenga

Geldmarktrente in het teken van de slang

J. C. PRANGER*

Na de rente-explosie in de tweede helft van 1973 trad in het eerste kwartaal van 1974 een daling op van de geldmarkttarieven. In het tweede kwartaal zette echter opnieuw een stijging in. Aan de hand van het tarief voor 3-maands interbankleningen kan deze ontwikkeling worden geïllustreerd: 2 januari 14%; 20 maart 9½%; 3 juli 11½%. De hoogte van deze tarieven geeft aan dat de algemene karakterisering van de situatie op de geldmarkt nog steeds krap moet luiden. De mutaties in de tarieven duiden erop dat de situatie nog steeds instabiel is.

Technische analyse

De vraag is nu hoe deze geldmarkt-situatie te verklaren is. Bij een geldmarktbeschrijving vanuit een banktechnisch standpunt staat de positie van het bankwezen bij De Nederlandsche Bank (DNB) centraal. Het tegoed of de schuld van de banken bij DNB bepaalt of de geldmarkt ruim of krap is. Indien de banken over een fors tegoed kunnen beschikken, zullen zij geen hoge tarieven bieden op interbankleningen en termijndeposito's; zij zullen bereid zijn om tegen lage tarieven kasgeldleningen aan de lagere overheid te verstrekken; de geldmarkt is ruim. Evenzo leidt een flinke schuld van de banken bij DNB tot hoge geldmarkttarieven; men spreekt van een krappe geldmarkt.

Om een indruk te krijgen van de renteontwikkeling op korte termijn is het derhalve van belang inzicht te verkrijgen in het verloop van het tegoed van de banken bij DNB. Een viertal factoren zijn hierbij van belang:

- De vraag van het publiek naar charitaal geld leidt tot een trendmatige verkrapting van de geldmarkt. Voor de korte termijn zijn ook de seizoenbewegingen in de omvang van de bankbiljetencirculatie van belang.

- Het betalingsverkeer met het rijk. Daar ontvangsten en uitgaven van het rijk niet synchroon lopen (nog afgezien

van bewust begrotings- of schuldbeleid is synchronisatie technisch moeilijk uitvoerbaar), gaat van het rijk een grote invloed uit op de geldmarktsituatie.

- Het betalingsverkeer met het buitenland voor zover dat leidt tot omzetting van vreemde valuta's in guldens en vice versa. Omzetting van vreemde valuta's in guldens leidt tot verruiming van de geldmarkt; dit kan zich voordoen bij een overschot op de betalingsbalans. Evenzo kan een tekort op de betalingsbalans leiden tot geldmarktverkrapting.

- Het beleid van DNB is voorts van groot belang. Zo kan een ruime geldmarkt afgeroomd worden door kasreserves, zodat het vrije tegoed van de banken wordt beperkt. Een daling van de rente bij een ruime geldmarkt kan hierdoor worden voorkomen. Een krappe geldmarkt kan door overbruggingstransacties (valuta-swaps of stallingstransacties in schatkistpapier) tijdelijk worden verruimd, zodat al te grote tariefstijgingen worden voorkomen. Voorts kan DNB de tariefhoogte beïnvloeden door wijzigingen in haar eigen leningcondities aan de banken (disconto, extra kosten bij verhoogd beroep, kosten van de valuta-swaps e.d.).

Aan de hand van ramingen van met name de eerste drie factoren kan een indruk gekregen worden van de richting waarin de geldmarkt zich bij uitblijven van externe ingrepen zou ontwikkelen. De richting van het monetaire ingrijpen op de autonome geldmarktontwikkelingen wordt hierbij bepaald door de ontwikkeling van de conjunctuur. Betalingsbalanstekorten gepaard gaande met een flinke kredietexpansie waren in het verleden geheide indicaties voor een monetair restrictief beleid. Evenzo kan bij een betalingsbalansoverschot gepaard gaande met werkloosheid een versoepeling van de monetaire politiek worden verwacht.

Zo was het een aantal jaren geleden mogelijk om uitgaande van de technische positie van de geldmarkt aangevuld met conjunctuurinformatie, een redelijk betrouwbaar beeld te verkrijgen van de komende ontwikkelingen op de geldmarkt.

Wisselkoerssysteem en monetaire politiek

Veranderingen in het wisselkoerssysteem en daarmee samenhangende accentverschuivingen in de monetaire politiek hebben echter de bruikbaarheid van een technisch-conjuncturele beschouwingswijze verminderd. Onder het stelsel van vaste wisselkoersen was sprake van een directere band tussen betalingsbalanssaldi en geldmarkt-ruimte dan thans het geval is.

Bij vaste wisselkoersen leidden betalingsbalanssaldi tot interventies van DNB op de valutamarkt op vaste interventiepunten. (Wij zien hierbij voor de duidelijkheid van het betoog even af van op zich niet onbelangrijke „stootkussens” tussen betalingsbalanssaldi en valuta-interventies, zoals het netto buitenlands actief van de banken en de netto buitenlandse positie van het bedrijfsleven). Van belang is dat de interventies min of meer automatisch plaatsvonden in alle bij het IMF aangesloten valuta's. Betalingsbalansoverschotten leidden tot verruiming van de geldmarkt. Uit monetair-politieke overwegingen was een dergelijke verruiming gepaard gaande met rentedaling veelal ook gewenst. Betalingsbalansoverschotten indiceren immers een situatie van onderbesteding, die een stimulerende monetaire politiek behoeft. Grosso modo werkten de monetaire politiek en de betalingsbalanssaldi ten aanzien van de geldmarkt in dezelfde richting.

De rente op de geldmarkt was als het ware *de resultante* van de conjuncturele situatie en de monetaire politiek, waarbij de laatste vooral werd ingegeven door het verschil tussen het werkelijke niveau van de bestedingen en het gewenste niveau van de bestedingen. Ook in deze situatie kon met de rente niet voor lange tijd uit de pas gelopen worden met het buitenland. Gebeurde dit toch, dan trad na verloop van tijd via het interventiemechanisme correctie op via op de kapitaalrekening van de betalingsbalans

* De auteur is medewerker bij het Economisch Bureau van de AMRO-bank te Amsterdam.

geregistreerde geldstromen. Indien DNB het echter gewenst achtte renteverval te handhaven dat niet overeen kwam met de valulaire positie van de gulden, ging zij over tot maatregelen die het vrije geldverkeer beperkten. Voorbeelden hiervan zijn: plafond- en bodemregelingen van het netto buitenlands actief van de banken, het Obligatie-circuit, renteverboden en negatieve renten op te goeden van niet-ingezetenen. De huidige wisselkoerssituatie heeft echter tot een aantal accentverleggingen geleid.

De vaste interventiepunten voor alle IMF-valuta's hebben plaatsgemaakt voor vaste interventiepunten ten opzichte van een zeer beperkt groepje valuta's. Deze zogenaamde slangvaluta's (gulden, mark, Belgische frank, Deense, Noorse en Zweedse kronen) zweven gezamenlijk ten opzichte van de overige valuta's. Door deze situatie werken betalingsbalanssaldi aanzienlijk minder direct door dan onder het vroegere systeem. Betalingsbalanssaldi op niet-slang-landen leiden nu niet automatisch tot interventies op vaste koersen, doch vragen een beleidsbeslissing van DNB.

Ook binnen de slang-valuta leiden betalingsbalanssaldi op de geldmarkt niet zonder meer tot interventies. Interventies van enige omvang — die op zichzelf beschouwd een normale afwikkeling van betalingsbalanssaldi inhouden — kunnen door speculanten uitgelegd worden als aanwijzingen voor een komende pariteitswijziging binnen de slang. Indien nu de centrale banken ernst maken met het in stand houden van de slang, zullen zij vooralsnog interventies van enige omvang trachten te voorkomen. Het monetaire middel hiertoe is het geldmarktrentebeleid. Gegeven betalingsbalanssaldi tussen slanglanden (die slechts bij zeer vergaande conjuncturele harmonisatie zullen verminderen) is het rentebeleid immers het middel om interventies te voorkomen. Een verandering in de sterkte van de gulden die tot interventies zou kunnen leiden, wordt hierbij gecompenseerd door een rentemutatie. Stel dat de gulden zwak in de markt ligt. De oorzaak kan reëel zijn (bijv. bij een door het CPB verwacht betalingsbalanstekort) of irreëel op grond van „geruchten” (zoals die zich bijvoorbeeld tijdens de zojuist beëindigde olie-boycot tegen Nederland voordeden); dit is in de praktijk van weinig belang. Wil men interventies tegengaan dan moet een vergroot aanbod van gulden op de valutamarkten worden tegen-

gegaan door, door middel van renteverhoging, het aanhouden van gulden aantrekkelijker te maken.

Bij een consequente doorvoering van deze politiek is de rente een *instrument* van de wisselkoerspolitiek geworden. Stel, men wenst op grond van binnenlandse conjuncturele overwegingen een renteverlaging. Het hangt nu van de sterkte van de gulden af in hoeverre men een renteverlaging kan doorvoeren. Neemt de gulden in kracht toe, dan is er geen probleem; de rente kan men dan laten dalen. Neemt de gulden in kracht af, dan ontstaat voor DNB een keuze-probleem of aan de wisselkoerspolitiek of aan de binnenlandse conjuncturele overwegingen de prioriteit moet worden gegeven. Afspraken welke omtrent rentepolitiek en overige monetaire politiek met de centrale banken van de slangvaluta-landen worden gemaakt zijn hierbij uiteraard van groot belang.

De keuze van de overwegingen waaraan het zwaarste gewicht zal worden gehecht in het vaststellen van het geldmarktbeleid wordt voor een deel derhalve door internationale overwegingen binnen het overleg der centrale banken bepaald.

De actuele geldmarktsituatie

De voorspelbaarheid van de geldmarkttarieven is door bovenstaande accentverschuivingen in de monetaire politiek afgenomen. Hierbij komt, dat de greep van DNB op de Nederlandse geldmarkt thans groot is. De geldmarkt heeft gedurende het eerste halfjaar van 1974 een tekort gekend. De voornaamste oorzaak hiervan was gelegen in het hoge tegoed van het rijk. Door een herstel van de positie van de gulden binnen de slang kon DNB in het eerste kwartaal echter enige rentedaling op de geldmarkt toestaan. Zij verzachtte hiertoe de regeling ten aanzien van het beroep van de banken op haar faciliteiten. Tevens kwam zij de markt tegemoet door vervallende swaps grotendeels te verlengen.

Tegen het eind van de maand maart kwam de gulden echter weer onder druk ten gevolge van revaluatiegeruchten rond de Duitse Mark. DNB draaide daarom de rente-schroef weer enkele slagen aan door vervallende swaps niet te verlengen. De korte rente vertoont vanaf dat tijdstip dan ook weer een stijgende tendens.

De fundamentele positie van de geldmarkt onderging echter in het eerste half-

jaar een verbetering. Doordat het rijk op zijn tegoed — dat in februari nog tegen de vier miljard liep — inteerde, kwam de markt namelijk blijkens de weekstaat van 24 juni bijna weer in evenwicht. De banken stonden op die datum slechts voor een bedrag van f. 300 mln. bij DNB in het krijt, terwijl de stroom overheidsbetalingen hen tevens in staat stelde de valuta-swaps bij DNB geheel af te lossen.

Hiermee is geïllustreerd dat zolang de geldmarkt een tekort vertoont, de rentestand in sterke mate door DNB kan worden bepaald, ongeacht de ontwikkeling in de omvang van het feitelijke tekort. De greep van DNB op de rente ondervindt hierbij uiteraard wel enige beperkingen. Deze zijn gelegen in de sterkte van de gulden en in de ontwikkeling van de buitenlandse rentestanden, met name de rente-ontwikkeling in de slang-valuta-landen. De ontwikkelingen in Duitsland — het belangrijkste slangvaluta-land en onze belangrijkste handelspartner — zijn hierbij van groot belang.

Voor de komende maanden wijzen de technische factoren in de richting van een verdere verkrapping. Op de weekstaat van 8 juli staan de banken al voor ruim f. 1,5 mrd. bij DNB in het krijt, veroorzaakt door een seizoenmatige uitzetting van de bankbiljettencirculatie en door belastingbetalingen. Voor de periode september-oktober staan bovendien — zoals ieder jaar — grote afdrachten van vennootschapsbelasting voor de deur. Deze factoren zorgen ervoor dat de rentestand ook in het tweede halfjaar van 1974 grotendeels van het beleid van DNB afhangt.

Nu heeft de Deutsche Bundesbank recentelijk enkele kredietverruimende maatregelen genomen, terwijl van deze zijde eveneens optimistische geluiden worden vernomen ten aanzien van de inflatiebestrijding en de rentestand. Mocht in Duitsland een rentedaling optreden, dan kan DNB de technische verkrapping van de geldmarkt in de komende periode opvangen door overbruggingsregelingen, zonder dat de gulden onder druk komt.

Voor de rente-ontwikkeling in de komende maanden is dus vooral van belang in hoeverre DNB de komende geldmarktverkrapping zal laten doorwerken in een verdere stijging van de rentestand.

J. C. Pranger

**Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen,
dan kunt u ESB onmogelijk missen.**

Prof. Dr. Joh. de Vries: De coöperatieve Raiffeisen- en Boerenleenbanken in Nederland. 1948—1973. Van exponent tot component. Uitg. Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Boerenleenbank GA, Utrecht, 1973, 260 blz.

Gedenkboeken worden maar zelden gelezen, tenzij zij uit wetenschappelijk of uit journalistiek oogpunt interessant zijn. Wij zullen dit boek op beide aspecten beoordelen.

Allereerst de wetenschappelijke kant. Het doet wat warrig aan dat de raad van beheer en de directie van de ongeveer twee jaar geleden gevormde Rabobank spreekt van een 75-jarig jubileum, terwijl het boek handelt over de laatste 25 jaar. Het boek is dan ook naar de fusie toegeschreven die de in Utrecht gevestigde Coöperatieve Centrale Raiffeisen Bank en de te Eindhoven gevestigde Coöperatieve Centrale Boerenleenbank in 1972 hebben aangegaan.

Na de obligate inleidingen volgen een zestal hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk, dat de titel „Vorming en groei binnen het traditionele patroon” draagt, handelt nog over de periode tot 1945. Moeizaam hebben de coöperatieve banken zich in die periode een plaats veroverd als spaarbank en als geldschietster in de agrarische sfeer. Het best is dit geïllustreerd door de volgende zinsnede: „Tevoren hielden de boeren geld aan als spaarpot; door de oprichting van de boerenleenbanken kwam hieraan een einde. Met het inleveren van alle papiergeld in 1945 is de laatste verstopte spaarkous te voorschijn gebracht”.

Na 1945 is het traditionele patroon in de eerstvolgende jaren hersteld, zo meldt het tweede hoofdstuk. Niettemin hebben wij in dit hoofdstuk duidelijk een vijftal veranderingen in de beleids sfeer van de beide centrales vastgesteld. In de eerste plaats is er een samenwerking tussen Eindhoven en Utrecht ontstaan, die vóór de jongste wereldoorlog niet denkbaar zou zijn geweest. Utrecht was algemeen coöperatief en Eindhoven had een sterk Rooms-Katholieke inslag. Dit was de voornaamste oorzaak dat de beide centrales pas in 1972 elkaar in een fusie hebben gevonden.

In de tweede plaats is er na 1945 een sterke groei in het girale betalingsverkeer gekomen, waaraan ook de coöperatieve banken hebben meegewerkt. In de derde plaats is de dienstverlening van de banken uitgebreid. In de vierde plaats hebben zij zich ook gericht op de financiering van de niet-agrarische sec-

tor en in de vijfde plaats is een eerste vorm van blanco krediet in het landbouwkredietwezen geïntroduceerd.

De landbouw heeft na de oorlog een grote verschuiving ondergaan. Met minder mankracht en met minder grond is de produktie enorm gestegen. Van 1950 tot 1970 zijn produktie en export meer dan verdrievoudigd. Mede door deze groei is de landbouw meer en meer aangewezen op financiering van buiten af. Schaalvergroting (per bedrijf) treedt in de landbouw op, een sociaal-culturele emancipatie van de boeren vindt plaats en het onderscheid tussen stad en platteland verdwijnt. Aan deze problematiek is het derde hoofdstuk gewijd.

In het vierde hoofdstuk gaat de schrijver in op de gevolgen van deze groei voor het agrarische bankwezen. Dank zij het Borgstellingsfonds voor de Landbouw kon men het „zekerheidsprobleem” in de financiering van de agrarische bedrijven oplossen en konden de boerenleenbanken overgaan tot het verstrekken van langlopende kredieten. Daardoor ontstond een verschuiving van het accent in het coöperatieve landbouwkrediet naar werkzaamheden van de algemene banken. Dit verschijnsel verklaart de voor niet-ingewijden nogal mistige ondertitel van het boek: „Van exponent naar component”.

Het vijfde hoofdstuk handelt over deze ontwikkeling, die zich met veel strijd voltrok. In concurrentie met de bestaande algemene banken werd het dienstenpakket uitgebreid en dringen de boerenleenbanken de stedelijke bastions binnen. „Branchevervaging” noemt de schrijver dit verschijnsel. De boerenleenbanken wierpen zich op het girale betalingsverkeer, op de industriële handelskredieten, op de verzekering en zelfs op het reiswezen. Wij zouden liever van een diversificatie spreken. De details van deze problematiek zullen wij hier laten rusten. Uit de geschetste concurrentiestrijd blijkt dat beide coöperatieve bankcentrales dichter naar elkaar werden toegedreven en dat een fusie onontkoombaar in het verschiep lag.

Het voorspel van deze fusie is beschreven in het zesde hoofdstuk: „Twee landbouwkredietorganisaties worden één”. Men stapt in deze tijd gemakke-

lijk heen over kwesties als verschil in geloof. Voegt men daarbij de afmatende concurrentie met de bestaande grote banken, dan ligt een fusie voor de hand. Na een aantal gemeenschappelijke acties besloten de besturen van beide bankinstellingen tot een algehele fusie, die in mei 1972 zijn bekroning vond in de oprichting van de Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Boerenleenbank GA.

Beoordelen wij dit boek op zijn wetenschappelijke aspecten, dan kunnen wij zeker stellen dat de naoorlogse agrarische ontwikkeling goed uit de verf is gekomen. Als historisch document van ons bankwezen lijkt het boek ons minder geslaagd. Daarvoor heeft de schrijver te weinig over de schutten van het beschreven bankbedrijf heengekeken. Er is te weinig aandacht aan de ontwikkeling van het geld-, krediet- en bankwezen in het algemeen besteed, waardoor het coöperatieve bankbedrijf als „component” niet geheel aannemelijk is gemaakt.

Uit journalistiek oogpunt lijkt het boek ons weinig gelukkig, zeker als wij erbij betrekken voor wie het boek eigenlijk bestemd zou moeten zijn. Dat gedenkboeken geschreven zijn om niet te worden gelezen, lijkt ons een slecht uitgangspunt. Een goed gedenkboek moet een zo groot mogelijke groep van lezers bereiken, ook al vleien wij ons niet met de gedachte dat iedere landbouwer een gedenkboek van zijn bank als een bijbel zou moeten bezitten. Dit boek is geschreven in een plechtstatige en archaïsche stijl, waardoor de lezerskring beperkt zal blijven tot directie en bestuur van de centrale bank. Voor vele coöperatoren zal het een slecht verteerbare kost zijn.

Tot slot moet worden vermeld dat het boek grafisch op uitnemende wijze is verzorgd. De mooie illustraties van Otto Dicke vervolmaken de vormgeving.

P. van Zuuren

Beeld van de Nederlandse zuivel; een structuurstudie. Produktschap voor Zuivel, Rijswijk, 1974, 427 blz., f. 20.

Verslag van een structuuronderzoek dat een werkgroep in opdracht van het Produktschap voor Zuivel instelde naar de structuur van de Nederlandse zuivel.

esb

Mededeling

Studiereis Studiegroep Shoppingcentrum

De Studiegroep Shoppingcentrum organiseert van 21 t/m 23 oktober a.s. een studiereis naar Parijs, waar een aantal shoppingcentra zullen worden bezocht.

Inlichtingen: Stichting Studie Centrum Distributie, Nijverheidsstraat 3, 's-Hertogenbosch, tel.: (030) 141670.